Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 174 (10466) | 1977 чылдың июль 26, вторник | 1925 чылда үдезилеттинген | Өртээ 2 кап.

Шалыпчы айны чарлаан

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажыл-ишчилери мал чеминиң белеткелин организастыг чорудуп турар. Бөгүнге чедир 585 гектар черниң сигенин кескеш, оон ийи чүс тонна сигенни бөлүп, сараатаан, 176 тонна будук-бурунг белеткээн, 84 тонна сигенни пресстеп алганнар.

Чыргакының хову-шөлдеринде 180 ажыг кижилиг алды звено ажылдап турар. 90 ажыг кижи сигенни хол кадыры-биле кескен.

Чыргакы салбырында Канчыыр-оол Донгактың удуртқан звенозу чарыштың мурнуку одуруун эөлеп, 60 тонна ажыг сигенни бөлүп, сараатаан. Шык-Бажы сүт-бараан фермазының коллективи Элдиг-Кара-Суг деп черниң сигенин кескеш, долгап, кургадып турар. Олар баштайгы хүннерде 12 тонна сигенни белеткээн. Ында сигенчилер Далар-оол Монгуш, Ким-оол Хомушку олар шалыпчы ажылдап, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Совхозтуң дирекциязы, партия, профсоюзлел болгаш комсомол комитеттери июль 20-деп август 20-ге чедир үеин мал чеми белеткээриниң шалыпчы айы кылдыр чарлаан. Социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, тыпсыр шаннаалдарны доктааткан. Шалыпчы айның иштинде механизаттаттынган звено 350 тонна сигенни белеткээр болза 200 рубльдин, хөжу азы саанчы кижи болунун өг-бүлези-биле 20 тонна сиген белеткээнде—200 рубльдин, агитквартиралар бүрүзү 20 тонна сигенни белеткээнде—150 рубльдин шаңналын алыр.

«ТЫВА КОБАЛЬТ» КОМБИНАТТЫҢ МУРНАКЧЫЛАРЫ

Тыванын өңнүг металлургиязының баштайгызы—«Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехинин улуг аппаратчиги Кызыл-оол Маадыр-оолович Оюн кобальт-мышьяктыг рудаларны ажылдап кылырының чаа технологиязын шингээдип алырынга идепкейлиг киришкен. Ол—коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, хөй-ниити ажылының идепкейлиг киржикчизи.

Комсомолчу кыс Татьяна Пугачёва кызымак ажыл-ижи-биле комбинаттың гидрометаллургия цехинин коллективинин хүндүткелин чаалап алган. Тура-соруккур, эш-өөрүнге дузалажырынга кезээде белен чоруур Татьяна Пугачёва—коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

Аныяк коммунист, бүдүрүлгенин мурнакчызы Фёдор Маминов—комбинаттың гидрометаллургия цехинин аппаратчиги, комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири, планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турар.

М. КАЛЧАННЫҢ фотолары.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМЫ

1977 чылдың бирги чартыында ССРЭ-ниң улус ажылагый хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түнелдерин үндүрген. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Улуг Октябрьның 60 чылынга алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжын улам калбартып, ССРЭ Конституциязының төлевилелин бүгү улустуң чугаалажын көрүп турарының болдурганы политиктиг бедик болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн үезинде улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге чаа чедишкиннерин чедип алган деп ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында айтып турар. Чоннун чаагай чоруун улам бедидерин хандырган.

Продукция сайгарар болгаш кылыгларның чугула хевирлерин бүдүрер талазы-биле чартык чыл планын үлетпүр ажыр күүседкен.

Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, бүдүрүлге өзүлдезин план ёзугаар 5,6 хуу күүседир турган, 5,7 хуу кылдыр күүседкен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 4,2 хуу өскен; күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле бүдүрүлге өзүлдезиниң дөрттүн үш кезиин чедип алган.

Бирги чартык чылда продукция сайгарар планны үлетпүрүн бүгү-эвилел болгаш эвилел-республика министерстволары база бүгү эвилелдешкен республикалар күүседкен.

Продукцияның чугула хевирлерин канчаар бүдүргенин ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында тодаргай айтып турар. Оларның чамдыктары мындыг:

1977 чылдың бирги чартыында бүдүрген чүүлдер:

Электроэнергия — 572 миллиард киловатт-шак; нефть (газ конденсады-биле кады)—268 миллион тонна; газ—170 миллиард кубометр, хомүрдаш—362 миллион тонна; кара металлдар прокады—59,2 миллион тонна, оон иштинде белен прокат 51,1 миллион тонна; кан хоорзалар — 8,4 миллион тонна; минералдыг чемишчидилгелер (чижек единица-биле)—48,2 миллион тонна; үүштер камгалалының химиктиг чепсек-херекселдери (чижек единица-биле)—248 мүн тонна; синтетиктиг чуктар болгаш пластиктиг массалар—1,6 миллион тонна; химиктиг волокнолар болгаш удазыннар — 534 мүн тонна; автодугуйлар—28,6 миллион кезек; синтетиктиг чуур херекселдер — 416 мүн тонна; металл кезер станоктар — 115 мүн кезек, оон иштинде сан программа башкарылгалыг станоктар — 3,1 мүн кезек.

Бирги чартык чылда: дарган-пресс машиналарын —27,1 мүн кезекти; приборларны, автоматизация чепсек-херекселдерин болгаш оларга артык кезектерни — 2 миллиард рубльге; металлургия дериг-херекселдерин — 186 мүн тоннаны; хөмүр-даш арыглаар комбайннарны — 555 кезекти; химиктиг дериг-херекселдерни болгаш оларга артык кезектерни —334 миллион рубльге; автомобильдерни — 1033 мүн кезекти, оон иштинде чүк машиналарын—362 мүн кезекти, чиик машиналарны— 635 мүн кезекти, тракторларны — 285 мүн кезекти; көдээ ажыл-агый машиналарын (мал ажылынын болгаш мал чеми бүдүрер машиналар чокка)—1161 миллион рубльге; тараа ажаар комбайннарны — 52 мүн кезекти; хөвен ажаар машиналарны (физиктиг единица-биле)—4,6 мүн кезекти; экскаваторларны—20,7 мүн кезекти: тудуг ыяжын (колхозтарын белеткээн ыяжы чокка)—163 миллион дыгый кубометри; целлюлозашы — 3,6 миллион тоннаны; саазынны—2,7 миллион тоннаны; цементни—63,3 миллион тоннаны бүдүрген.

Бүгү хевирниң пөстерин — 5242 миллион дөрбелчин метрни, оон иштинде: хөвеч-саазын пөстерни — 3435 миллион, дүктен кылган пөстерни—389 миллион, лён пөстерни—418 миллион, торгу пөстерни—820 миллион дөрбелчин метрни; даараныла кылыгларын—10,1 миллиард рубльге; хөм идиктерни—374 миллион эштиг; азыны (үлетпүрге ажылдап кылганы)—4 миллион тоннаны, колбаса кылыгларын—1,4 миллион тоннаны; мал үзүн—697 миллион тоннаны, үүш үзүн—1,4 миллион тоннаны; кондитер кылыгларын—1,8 миллион тоннаны; шактарны—30,2 миллион кезекти; шаажан болгаш майолик саваларны—536 миллион кезекти: шилден болгаш хрустальдан кылган сорттуг саваларны — 165 миллион рубльге, радиоприёмниктерни болгаш радиолаларны — 4,2 миллион кезекти: телевизорларны — 3495 мүн кезекти; соодукчуларны—2,9 миллион кезекти; мотоциклдерни болгаш мотороллерлерни — 542 мүн кезекти: мебельди —2,3 миллиард рубльге бүдүрүп үндүрген.

Өөнүг болгаш ховар металлдарны, нефть-химия, нефтиден ажылдап кылыр продуктуларны болгаш продукцияны өске-даа хевирлерин бүдүрери көвүдээн.

Оон-биле кады чамдык бүдүрүлге каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелери продукция бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле, ону берген ассортиментиге бүдүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, чылда талазы-биле даалгаларны күүсетпээнин, бүдүрүп турар продукциялың шынарын чогууру-биле хандырбаанын, продукция чорудар хүлээлгелеринге хажыдыышкынарны болдуруп турганын ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында база айтып турар.

Бирги чартык чылда кан, кара металлдар прокады, күгүр кислотазы, тудут ыяжы, цемент, пөстер, соодукчулар болгаш продукцияның өскедаа чамдык хевирлерин бүдүрериниң планын күүсетпээн.

Бүдүрүлге каттыжыышкынарының болгаш бүдүрүлгелериниң техник-экономиктиг көргүзүглери болгаш оларның бүдүрүп турар продукцияларының шыңары экижээн. Бүдүрүлге каттыжыышкыннары болгаш бүдүрүлгелери кылыгларын 1200 хире чаа хевирлерин шингээдип алган болгаш бүдүрүп эгелээн. Шынарын дээди категориялының продукциязын бүдүрериниң хемчээли эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге үштүн бир кезиинге өскен

Бирги чартык чылда улус ажыл-агыйынга 2 миллион хире чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны шингээдип алган.

Эртем болгаш техника талазы-биле планныг чамдык даалгаларын чедип күүсетпээн.

Чурттун чер ажылдыглары часкы хову ажылдарын организастыг эрттирген деп ССРЭ-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыында айтып турар.

Часкы тарылганың планын ажырган. 1977 чылдың дүжүдүнге тарылга шөлү ажылагыйларының бүгү категориязынга баш удур алган медээ ёзугаар 217,3 миллион гектар, оон иштинде: тараа культураларының шөлү—131,4 миллион гектар болган. Эрткен чылга деңнээрге кызыл-тас, сула, кырлыг-кара, чинге-тараа, рис, хөвен, чигир свёклазы тараан шөлдер өскен. Суттаттыг болгаш кургаткан шөлдерде тараа шөлдери көвүдээн.

Чурттун бүгү районнарында сиген кезер болгаш мал чеми белеткээр ажылдар чоруп турар. Июль айның ортан үезинде эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга сигенни, сенажты, кургаткан сиген далгашын хөйну белеткээн. мал чемнерин силостаар ажылдар калбарган.

Чурттун мурнуу талакы районнарында тараа культураларын массалыы-биле ажаап турар.

1977 чылдың июль 1-де колхозтарда, совхозтарда, ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелеринде продуктулуг малдың болгаш куштарның баш саны миллион башка саная: мыйыстыг бода мал—90,2 миллион, оон иштинде инектер—28,8 миллион, хаваннар—52,8 миллион, хой, өшкү—144,7 миллион, куштар — 597 миллион баш болган.

Колхозтарга, совхозтарга, ажыл-агыйлар аразының бүдүрүлгелеринге мал продуктуларын бүдүрери: сүт—12, эт—12, чуурга—13 хуу өскен.

Бирги чартык чылда бүгү ажыл-агыйлар күрүнеге: 7,3 миллион тонна мал болгаш куш эъдин (дириг деңи-биле), 30,6 миллион тонна сүттү, 19,5 миллиард кезек чуурганы сатқан.

Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге күрүненин болгаш колхозтарның капитал салыышкыны ажылдарының бүгү комплекизинге 13,5 миллиард рубль азы 1976 чылдың бирги чартыынга бодаарга 3 хуу өскен. Ирригация-мелиорация тудуунга болгаш мелиорастаан черлерни шингээдип алырынга 2,9 миллион рубльди шингээдип алган

Көдээ ажыл-агый 38,3 миллион тонна минералдыг чемишчидилгелерни азы эрткен чылдың ол-ла үезинге бодаарга, 0,7 миллион тонна хөйну база 1521 муя тонна химиктиг чейгерилге немелдерин азы 130 мүн тонна хөйну алган.

Көдээ ажыл-агыйга техника болгаш минералдыг чемишчидилгелерни чугула хевирлерин бээриниң планын күүсеткен. Фосфаттыг чемишчидилгелер болгаш химиктиг чемгериглге немелдерни бээриниң планын чедир күүсетпээн.

Транспорттун бүгү хевирлериниң чүк саарылгазы 2,8 триллион тонна-километр болган азы эрткен чылдың бирги чартыынга бодаарга 4,8 хуу өскен. Пассажир аргыжылгазының саарылгазы 370 миллиард пассажир-километр азы 3,5 хуу өскен.

Бирги чартык чылда күрүнеин капитал салыышкынының күсели-биле 23,6 миллиард рубль үнелиг кол фондуларны ажыглалга киргген азы эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге 6 хуу хөй болган.

Улус ажыл-агыйының болгаш үлетпүрүн бүгү адырларына бүдүрүлгенин чаа күчүлерин ажыглалга киргген.

Капитал салыышкынарының дыка хөй кезиин ам ажылдап турар бүдүрүлгелерни эде дериринге болгаш чаарты кылырынга үндүрүп бергенинин ачызында бүдүрүлге күчүлерин улгаттырар арга тургустунган.

Улус ажыл-агыйынга капитал салыышкыннары 45,6 миллиард рубль азы эрткен чылдың бирги чартыынга бодаарга 4 хуу хөй болган.

Эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, керээлиг ажылдарның хемчээли 3 хуу улгаткан: керээлиг ажылдарның планын иштизи-биле улус ажыл-агыйынга 97 хуу күүсеткен.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,1 хуу өскен. Оон күсели-биле тудут-моонтаж ажылдарының хемчээлиин бүгү өзүлдезин хандырган.

Колхозтар аразының тудут организациялларының күүсеткен ажылдарының хемчээли 5 хуу өскен.

Тудугун техниктиг деңнелдин бедидери уламчылаан. Ынчалза-даа капитал тудугда улуг четпестер бар болуп артышаан.

Кол фондуларны болгаш күрүненин капитал салыышкынарын ажыглалга киргериниң планын, а ол ышкаш керээлиг ажылдарның планын улус ажыл-агыйынга иштизи-биле-даа, ол ышкаш дыка хөй министерстволар болгаш ведомстволар база күүсетпээн.

Чартык чыл дургузунда улус ажыл-агыйында хаара түгүүнгэн ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны барык 105 миллион кижи болган азы эрткен чылдың бирги чартыынга бодаарга 2,1 хуу өскен.

Улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның айлаа алыр шалыны оптумаа-биле 154 рубль азы 1976 чылдың бирги чартыынга бодаарга, 2,7 хуу өскен: иштилел фондуларындан немелде төлевирлерни болгаш чигелделерни катай санаарга ажыл төлевири 208 рубль четкен. Колхозчуларның күш-ажыл төлевири 5 хуу өскен. Херегелдин иштилел фондузунан чоннун алган төлевирлери болгаш чигелделери 47 миллиард рубль азы эрткен чылдың бирги чартыындан 5 хуу хөй болган. 1977 чылдың июль 1-деп эгелеп, кара металлургия үлетпүрүнүн ажылдакчыларының чамдык категорияларынга пазылап кырааны дээш пенсияның хемчээлин өстүрген.

Чоннуң ажаалга кассаларынга шыгжамыры чартык чыл дургузунда 6 миллиард рубльге өскен.

Күрүне болгаш кооператив садыышкын үүрмектеп садар бараан саарылгазы 110,2 миллиард рубль азы 4,6 хуу өскен. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының чартык чыл планын 100,5 хуу күүсеткен.

Бараан саарылгазының өзүлдези бооп турза-даа, чоннуң чамдык бараанларга өзүп турар негелдези эм-даа долуулуу-биле хандырытынмаан.

Совет Эвилелиниң даштыкы садыг саарылгазы 32 миллиард рубль азы эрткен чылдың бирги чартыынга бодаарга 14 хуу өскен.

Чонга ачы-дуза чедирериниң хемчээли 8,7 хуу өскен, оон иштинде көдээ черлерге—11,2 хуу болган. Чартык чылдың планын ажыр күүсеткен.

Күрүненин капитал салыышкынарының болгаш чуртталга-тудуг кооперациязының акша-хөрөнгизи-биле шиити (ажыктыг) шолу 28 миллион дөрбелчин метр 580 мүн чаа, чазагайжыды туттунган квартираларны ажыглалга киргген. 103 мүн өөренкчи олуттуг шиити өөредилге школаларын, 80 мүн ажыг урут турар школа пазыны четпээн уруглар албан черлерин, культура-хандырылга ужур-дузалыг өске-даа хөй объектилерни ажыглалга киргген. Бирги чартык чылда чуртталга бажыңдары болгаш культура-амыдырал объектилерни ажыглалга киреринин планын күүсетпээн.

Хоорайларны болгаш суурларны улам чаагайжыдар талазы-биле ажылдарны чоруткун. Чартык чыл иштинде 1,5 миллион квартираларга газты киргген.

Улус өөредилгезиниң болгаш культурының хөгжүлдезин улам калбарткан.

Медицина хандырылгазы болгаш чоннуң дыштанылгазын организастаары экижээн.

1977 чылдың июль 1-де Совет Эвилелиниң чурттакчы чоннуң саны 258,9 миллион кижи болган.

(СЭТА).

Республиканың улусчу контроль комитединде

КИЧЭЭНГЕЙНИ—ЧОННУҢ ЧАГЫГЛАРЫНЧЕ

СЭКП ТК-ның бо чылдың январьда хүлээп алганы «Чоннуң чагыгларын күүседиринин шынарын экижидер болгаш ажылчы чоннуң хандырылгазының культуразын бедидер талазы-биле РСФСР-ниң Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң ажылының дугайында» доктаалын бистин республикада күүседип турарының дугайында айтырыгны республиканың улусчу контроль комитединиң чоокта чаа болуп эрткен хуралында чугаалаткан.

Хынаалдадап илерээни болза, республиканың Амыдырал хандырылга министерствозу (С. К. Буянды), Чурталга-коммунал ажыл-агый министерствозу (В. М. Еремеев), Көдээ ажыл-агый министерствозу (И. Г. Лавриненко) чоннуң амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Тоску беш чылда чупар-бажыңныг, хөп чуур комбинаттар, хөп будуур, арыглаар бүдүрүлгелер, идиктер дүрген септээриниң болгаш ону даараарының цехтери, районнарда амыдырал хандырылга комбинаттары болгаш оон-даа өске объектилер ажыглалда кирген.

Көдээнин чоннуун амыдырал хандырылгазы экижээн, 1970 чылдаазы-биле деңнээрге, ачы-дуза чедирилгезиниң иити хемчээли эрткен чылын 1,5 катап өскен, оон иштинде көдээнин чоннуга 2,5 катап. Ачы-дуза чедирилгезиниң сайгарылга планы бирги чартык чылда республикада 100,8 хуу, оон иштинде Амыдырал хандырылга министерствозу 101,5 хуу, Чурталга-коммунал ажыл-агый министерствозу 104,7 хуу күүсеткен.

Оон-биле чергелештир, чонга ачы-дуза чедиринде улуг четпестер ам-даа бар. Чагыгларның шынарының, ону күүседир хуусаанын узамдыга бээриниң дугайында «Чечек» ательенин, хөп аштап-арыглаар, бажың херекселдери септээр черлериниң, идиктерни дүрген септээриниң болгаш даараныының цехинин, Кызылдың чурук тыртырар черлериниң, Чадааанның, Самагалтайның, Тээлиниң амыдырал хандырылга комбинаттарының адыга чоннуң хомудалдары хөй. Химиктаг арга-биле хөп арыглаар пункт беш айларда планын үүгле 83,4 хуу чедириг, 5 мүн рубльдин ачы-дузазын чонга чедирбээн. Ында чагыкчылар саны эвээш турда-ла, студентилериниң болгаш ажылчыннарның чурттаан турар черлеринге барып, чагыгларны хүлээп алырын олар организаставайн турар. Ол организацияның тускай машиназы көскү агитация-биле дериттинмээн, чагыгларны хүлээп алыр, ону бээр пункт чоннуун чагыгларын күүсеткенин оларга чогуур үезинде дыңнатпайн турар. Чагыгларны багай шыпарлыг кылганындан бо коллектив чагыкчыларга беш айларда 70 ажыг рубльди эгиткен.

Кызылдың амыдырал хандырылга комбинадының идик септээр цегинде квитанциялар четче долдуртунмайн, чагыгларны күүседир хуусаазы безин ында айыттынмайн турар. Септеттинген идиктер шупту чаңгыс черде чыый салдынган, оларны септээнинин шынары багай, безин арыглаттынмаан болур. План күүселдезинин шаннал төлевирин алырда кылган ажылының шынарын бөрымдаалавайн турар. Бо цех чаңгыс эолчегде ажылдап турарынга чоннуң хомудалы чоктуг.

Чурук тыртырар черлериниң кылган чуруктарының шынары багай, хемчээлдери негелдеге дүүшпес, тыртырган чуруктарны хаптавайн, эөлериниге ажык хевээр-ле берип турар. Бызыллың чурук тыртырар черлериниң чурукту дарый кылырын организаставаан.

Хоорайның телеательезинге септеттинген 6 телевизорну хынаарга, оларның 3-ү чедир кылдынмаан болган. Чамдык солуттунмаан кезектерни кылган кылдыр квитанциялларда бижип турганы хынаалдадап илерээн.

«Рембыттехника» каттыжыышкынының ажылында четпестер хөй. Оон мастерскаялары чогуур документация-биле хандыртынмаан. Септеттинген үш соодукчуун дүнзаалаан черлери будук-биле шыптынмаан, электри энергиязын чарыгдап турары хыпаттынмаан болган. Хөп чуур септеттинген ийи машинаның бирөзүнде чедир кылдынмаан чүүлдер бары хынаалда үезинде илерээн.

Чонга ачы-дуза чедирде оон өртек-унезин углаттырар чоруктар бар. Хынаттынган 39 бүдүрүлгелериниң 8-инде күрүнеиниң доктаатты өртээн бедиткен фактылар бар болган. Самагалтайның амыдырал хандырылга комбинадының чурук тыртырар чери 6х9 хемчээлдиг 4 чурук кылганы дээш чагыкчыдан 90 көпеек алыр турган, 1 рубль 20 көпеекти ап турган, азы чондан артыкка алган акшазының түңү 370 рубль болган. Өртекти улгаттырган чоруктар Бай-Тайганың амыдырал хандырылга комбинадында, Балгазында чагыглар хүлээп алыр пунктуда база бар.

Сарыг-Септин амыдырал хандырылга комбинадынга кылган 40 чагыгның 4-үнге өртекти улгаттыр кылган, чагыгларны күүседир хуусаа күүсеттинмейн турар. Хөпти 15—25 хонукта даараар хуусаа турбуже, ында 1—9 ай чедирин турар.

Чамдык черлерде чагыглар хүлээп алыр пунктулар, амыдырал хандырылга комбинаттарының филиалдары багай ажылдап турарындан ачы-дуза чедирилгезин үүгле районнар төптериниң чурттакчылары ажылдап турар. Тандыда Балгазының суурга баш таарар кижи, идик септекчизи, ийи дараныкчы, чагыглар хүлээп алыкчызы ажылдаар турбуже, ында үүгле хүлээп алыкчы бар. А «Россия» совхозта чагыглар хүлээп алыр пункт шуут ажылдаваан.

Көдээ ажыл-агый министерствозу чурттакчылыг черлерге чагыглар хүлээп алыр пунктулар тургузарының айтырының шиитпирлеп чадашкан. Оон уламындан, чагыглар хүлээп алыр пункт Тес-Хем районуун бүгү ажыл-агыйларындан үүгле «Тес-Хем» совхозта бар болган. Ол безин планныг онаалдаларын күүседип ыыдавайн турар.

«Совет Тыва» совхозта Каа-Хем районуун Бүрен-Хем, Ильинка суурларында чагыглар хүлээп алыр пунктулар планныг онаалдаларын күүсеткейн турар. Улуг-Хем районуун Арыг-Үзүү, Ак-Туруг суурларда пунктуларның ажылы база оон дээредевес. Чоннуң шак, амыдырал хандырылгаарының техниказын септээри, химиктиг арга-биле хөп чуурду даян ышкаш чагыгларын ында хүлээп албайн турар. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга болгаш оон-даа өске чамдык районнарда ол талазы-биле ажыл база кошкак.

Чурталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң чамдык районнарда бүдүрүлгелери чогуур негелдеге чедир ажылдавайн турар. Өвүр, Тес-Хем, Каа-Хем, Бай-Тайга районнарда хөп чуур черлерни бүдүрүлге шөлдери чоодан чагыглар хүлээп алырын четпес организастаанындан, чагыгларны шынар чок кылганындан долу ажыглаттынмайн турар. Кызыл-Мажалыкта, Ак-Довурак хоорайда, Эрзинде, Самагалтайда болгаш оон-даа өске чамдык черлерде чуур-бажыңнарның ажылы багай.

Чоннуң амыдырал хандырылгазында бар четпестерни чугаалажын көргеш, республиканың улусчу контроль комитеди тускай доктаалды хүлээп алган. Чоннуң амыдырал хандырылга министериниң бирги оралакчызы И. М. Лепёшкиниин, чурталга-коммунал ажыл-агый министри В. М. Еремеевтин, көдээ ажыл-агый министри И. Г. Лавриненконуң үстүнде четпестерни дарый чайладыр талазы-биле хүлээлтелерни кичээшкейге алган.

Чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле доктаалдарны чер-черде күүседип турарының дугайын доктаамал контроллуга алган турарын Кызыл хоорайның болгаш районнарның улусчу контроль комитеттеринге республиканың улусчу контроль комитеди дааскан.

ССРЭ КОНСТИТУЦИЯЗЫ
төлевилелди чугаалажып тур бис

СЭКП-ниң XXV съездизи ССРЭ-ниң Конституциязын чаартып кылыр дугайында чугула айтырыгны кедүүрүп үндүрген болгай.

Бо политиктиг улуг ажыл-херекти амыдыралга боттандырып чорудар талазы-биле аажок улуг ажылды кылгаш, СЭКП ТК-ныҢ 1977 чылдың май Пленумунга чаа Конституция төлевилелин чугаалажып, СЭКП ТК-ныҢ ЧиҢгине секретары, Конституция комиссиязының Даргазы Л. И. БрежневтиҢ илеткелин үүлдүг деп көргеш, ССРЭ-ниҢ чаа Конституциязының төлевилелин бүгү чон таныжып чугаалажыры-биле парлап үндүрген.

Чырык-чаагай совет амыдыралды кижи магадап ханмас-тыр. Мен бөдүүн тудугжу кижи канчаар-даа аажок өөрүшкүмнү илередип тур мен. Совет ЭвилелиниҢ Конституциязында пролетарийлерниҢ улуг башкызы болгаш баштыҢчызы, Совет күрүнениҢ үндезилекчизи Владимир Ильич ЛенинниҢ баштыҢы-биле тиилеп үнген революцияның чаалап алыышкыннарын магадылап бижээн болгай. 1936 чылда хүлээп алдынган күштүг болуп турар Конституция эрткен 40 ажыг чылдар дургузында совет улустуҢ эргелерин магадылаарында, материалдыг байдалын эжижидеринге, Совет күрүнениҢ экономиктиг болгаш политиктиг үндезинин хөгжүдеринге база Совет күрүнениҢ бүгү делегей байдалын быжыглаарынга кайгамчыктыг байлак дуржулгалыг болган.

1946 чылдан 1957 чылга чедир Чөөн-Хемчик районда Хөр-Тайга, Бөра-Тайга, Суг-Аксы, Сүт-Хөл сумуларынга партия, СоветтериҢ ажылынга ажылдап чораан мен. 1957 чылдың октябрь айдан бөгүнге чедир «Тыва тудуг» трестиҢ шугумунда ажылдап, Совет Тываның найысылалы Кызыл хоорайның тудуунда киржип, тудугжу эш-өөрүм-биле кады ажылдап чоруурум бо.

Тудуг ажылынга ак сеткилдиг күш-ажылымны үнелээш, Совет чазак, Коммунистиг партия мени 1966 чылдың августа Ленинин орден-биле шаҢнаанын улуг өөрүшкүү-биле хүлээп алган болгаш улам кызымак ажылдаарын мээң хүлээлгем деп санаар мен.

Чаа Конституция төлевилелинде киирип турар немелделерде онзагай үүлдер хөй болуп турар-дыр. Совет демократия системазын улам калбартырынче болгаш аныяктарның политиктиг эргелерин калбартырынче канчаар-даа аажок ханы кичээнгей салдынган. Оон бир онзагай чижээ болза, ССРЭ-ниҢ Дээди СоветиниҢ депутадынга депутат соҢгуурунуҢ саны эвилелдешкен республикалардан мурнунда 25 депутат турган болза, ам 32 кылдыр көвүдеткени, эрге-чагырганың дээди органнарынга мооң мурнунда 21—23 хар четкеннерни соҢгуп турган болза, ам 18 хардан өрү назылыглар соҢгудуп болурун көрүп турар чорук бистиҢ эныяктарывыска, комсомолчуларывыска улуг эргени, улуг бүзүрелди Коммунистиг партия болгаш чон көргүзүп турар-дыр деп үүлдүгүнүп хүлээп ап турар мен.

С. САНДАН,
тудугжулар бригадири, Тыва АССР-ниҢ, алдарлыг тудугжузу.

АЖЫЛЧЫННЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

АЖЫЛДААР ЭРГЕ БОЛГАШ ХҮЛЭЭЛГЕ

ССРЭ-ниҢ чаа Конституциязының төлевилелин бистиҢ республиканың ажылчы чонвары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, улуг көдүрлүүшкүн-биле таныжып, чугаалажып көрбүшаан, изин-биле деткип турар. Ук төлевилелдик одуруг бүрүзү күш-ажылчы совет кижи дугайында партияның болгаш күрүнениҢ ада сагыш салыышкының илергейлээштиҢ боон турар.

Мапаа төлевилелдің совет хамаатыларының ажылдаар эргезин магадылап турар 40-ги үүлүн болгаш оон-биле холбаштыр хамаатыларның ажылдаар хүлээлгелинің дүрүмчүдүп турар 60-ғы үүлүнүн дугайында доҢчузу-биле таныжып көрээлиҢер.

Амгы үеде күштүг болуп турар Конституцияда совет хамаатыларының ажылдаар эргезин «ССРЭ-ниҢ хамаатылары ажылдаар эргелиг, тодаргайлаарга, оларның күш-ажылының санын болгаш шынарын барымдаалап төлөр магадылаттынган күш-ажылды алыр эргелиг» деп айыткан.

Ажылдаар эргени хандырарын магадылаары-биле Конституцияда: «Ажылдаар эргени улус ажыл-агыйын социалистиг организастааны-биле, совет пинтилеллин бүдүрүкчү күштерінің чайгылыш чок өзүлдезі-биле, ажыл-агый кризистериниҢ тыптыр чылдагаанларын чайлатканы-биле, база ажыл чок чорукту узуткаанны-биле хандыртынар» деп бижээн.

Ам күштүг болуп турар Конституцияның ажылдаар эргелиг болгаш оны хандырар талазы-биле дүрүмчүткен үүлдери күүсеттинген. Совет хамаатылары магадылаттынган күш-ажыл-биле херек кырында долу хандыртынган. Оны күш-ажыл хоойлузунуҢ негелделеринде тодарадып турар. Ажылдаар арга бар турда, ажыл дилеп келген кижини ыяап-ла хүлээп алыр. Бир эвес кижини ажылга өш-биле хүлээп албас азы ажылдан шын эвес үндүрер болза, ыпдыг эрге-дужаалдыг кижилер, хамааты кижиниҢ ажылдаар эргезин кызыгаарлааны дөш хоойлу өзүгаар буруудаар. Оон ангыда бүдүрүлгелер болгаш албан организацияҢ удуртукчулары ажылга кирер дээн кижилерни оларның арга-мергежилин, эртемин берымдаалап ажылды бөөр.

Ажылдаар эргени хандырар талазы-биле Конституцияда кордүнгеп үүлдер бистиҢ амыдыралывысла шагда-ла боттанган. Улус ажыл-агыйының социалистиг системазы тиилээн, пинтилелдің бүдүрүкчү күштери соолгу 40 чылдар дургузында кайгамчык шаҢкын хөгжээн. Ажыл-агый кризистери болгаш ажыл чок чорук бисте бүрүн узуткаттынган. Ынчангаш бисте чүгле ажыл чок кижи чок эвес, харын кижи күжүн шын хуваар, четче ажылгаар, кадрларны шилиир, өөредир дугайында чугаа чоруп турар. ССРЭ-ниҢ чаа Конституциязының төлевилелинде совет хамаатыларының ажылдаар эргезин болгаш ону хандырарын ам күштүг болуп турар, Конституцияда кордүнгениниҢ калбартып турар. Төлевилелдің 40-ғы үүлүнде чугаалап турары болза:

«ССРЭ-ниҢ хамаатылары ажылдаар эргелиг, тодаргайлаарга, бодунуҢ чүткүлүнге, арга-мергежилинге, профессионал белеткелинге, эртем-билиннге дүүштүр база пинтилелдің хереглелдерин барымдаалап профессияны, ажылдың хевирин болгаш ажылды шилип алыр эргени киирештирбишаан, күш-ажылдың санынга болгаш шынарынга дүүштүр төлевирлиг магадылаттынган ажылды алыр.

Ол эрге ажыл-агыйның социалистиг системазы-биле, пинтилелдің бүдүрүкчү күштерінің чайгылыш чок хөгжүдези-биле, халас профессионал өөредилге-биле, күш-ажылчы мергежилди бедидерибиле болгаш чаа тускай мергежилге өөредири-биле хандырынар».

Үстүнде үүлдеп алгаш көөргө, бир эвес амгы Конституцияда хамаатыларның ажылдаар болгаш ажыл алыр эргезин дүрүмчүткен болза, чаа Конституция төлевилелинде оларга немей профессияны, ажылды шилип алыр эргени киргген. Ол болза хамааты кижи чүгле ажыл болганын-ла кылзын дивээн, а ону бодунуҢ сеткилинге таарыштыр, арга-мергежилинге, профессионал белеткелинге, эртем-билиннге дүүштүр шилип алыр эргелиидир. хамаатының үстүнде негелделерге таарышпас ажылне кым-даа албадавас, а бодунуҢ шилип алган ажылын четко күүседип турда, кым-даа хорудавас.

Бо үүлде база бир онзагай чаа үүл болза, профессияны, ажылды шилип алырда пинтилелдің хереглелдерин барымдаалаары боон турар. Ол болза чүткүлүм, мергежилим, эртем-билим-не дээш, пинтилелге ажык чок ажылды аная бээрин негевес база ажылды шилип алырда чуртунуҢ эргеажыңга эн хөйү бээрин бодаар дээн ол.

Ажылдаар эргени хандырар талазы-биле төлевилелде чаа үүлдер болза, хамаатыларга профессия чедип алырын, мергежилин бедидерип, чаа тускай мергежилге өөредирин халас хандырары болур. Кижи бүрүзү, тускай мергежил чок болза, халас өөренип алыр, мергежили чавыс болза, ону улам бедидер, бир эвес чаа тускай мергежил чедип алыксаза, өөренип адыр аргалыын болгаш эргелиин Конституция төлевилели дүрүмчүдүп турар-дыр. Оларны профессионал-техниктиг өөредилгелерге, курстарга, мергежил бедидер школаларга, кежээки болгаш бот-өөредилгелерге боттандырар.

Ам күштүг болуп турар Конституцияда күш-ажылдың ужур-дузазын үнелевишаан, оон 12-ги үүлүнде: «ССРЭ-де күш-ажыл болза: «Ажылдавас кижи чем чивес» деп принцип өзүгаар күш-ажыл кылып шыдаар хамааты бүрүзүнүҢ хүлээлгезинің болгаш алдарының херээ болур. ССРЭ-де «кижи бүрүзүнден кылып шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге кылганының шаа-биле» деп социализмниҢ принцивин боттандырып турар» деп бижээн.

Чаа Конституция төлевилелинің 13-ку үүлүнде айтып турары болза: «Пинтилел байлаашын, улустуҢ болгаш совет кижи бүрүзүнүҢ чаагай чоруунуҢ өзүлдезинің үвер дөзү совет кижинің хостуг күш-ажылы болур. «Кижи бүрүзүнден кылып шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге кылган ажылының шаа-биле» деп принципке дүүштүр күрүне күш-ажылдың болгаш хереглелдің хемчээлин контрольдап турар... Пинтилелге ажыктыг күш-ажыл болгаш оон түңнелдери кижиниҢ пинтилелде байдалын тодарадыр. Материалдыг болгаш моральдыг ыдыг беришкинин дүүштүрбүшаан, күрүне күш-ажылды совет кижи бүрүзүнүҢ амыдыралчы бирги хереглели болдуларынга ыдыг берип турар». Чаа Конституция төлевилелинге күш-ажылга үнелелди болгаш аная совет кижинің хамаарылгазын ынчаар делгем берип турар.

Хамаатыларның ажылдаар хүлээлгелинге хамаарыштыр амгы Конституцияның 130 үүлүнде колдуунда-ла күш-ажылдың чурумун сагыырынче угландырган турган болза, чаа Конституция төлевилелинде ону калбартып ханылаткаш, 60-ғы үүлүнде:

«БодунуҢ шилип алганы пинтилелге ажыктыг ажылчорудулгазының талазы-биле ак сеткилдиг ажылдаары, күш-ажыл болгаш бүдүрүлге сагылга-чурумун шыңгыы сагыыры — ССРЭ-ниҢ күш-ажыл кылып шыдаар хамааты бүрүзүнүҢ хүлээлгези болгаш алдарының херээ» деп айтып турар.

1936 чылда хүлээп алган Конституцияда дүрүмчүттүнгеп үүл Күш-ажыл хоойлузунуҢ негелделерин өзүгаар күүсеттинин келген. Ынчалза-даа пинтилелге ажыктыг күш-ажылдан ойталаар, күш-ажылдың сагыдга-чурумун хажыдар, ак сеткилдиг ажылдавас, күрүне мегелээр, үрей кылышкыннар болдурар чоруктар чамдык кижилерде ам-даа бар. Оларга хамаарыштыр алза чогуур хемчеглерни айтып турар хоойлулар, доктаал, шинтирлер-даа үнүлээн, оларны боттандырып-даа турар.

ССРЭ Конституциязының төлевилелинде ажылдаар хүлээлге дугайында чаа немелделер хамаатыларны чогаадыкчы ажыл-херекче улам сорук киирер, оларның ажылының шынарын, үре-түнелдінің бедидер, харыысалгазын улгаттырары чугаажок. Оон-биле кады, Конституция негелделериндеи хажыдышкынар хоойлу өзүгаар көрдүнер болгаш ажыл кылбастарга, прогульщиктерге, сагылгачурум үрээрлерге, черде ынчаш ажылдаар хамааты хүлээлгезин ак сеткилдиг эвес күүседип турарларга удур демисел улам күштелири чугаажок.

А. ООРЖАК,
юрист.

Мастер—бүдүрүлгеде кол кижи

КИЖИЗИДИКЧИ РОЛЬДУГ

Июль 8-тиҢ хүнүнде үнген 159 дугаарлыг «Шын» солунда «Кызыл тудугнун» мастери Д. Шара-Хөөнүн ´үүлү-биле танышкаш, бо талазы-биле бодумнун саналын база чугаалаксадым. Ук үүлде мастер кижиниҢ ажылының дугайында чугаа чоруп турар. Ында автор тудуг ажылында мастер ажылдың шынары-даа, санында-даа дээш харыысалгалыг деп бижээни кончуг шын-дыр. Ындыг болганда ажылды шын организастаары, чурум-сагылганы быжыглаары база мастерден хамааржыр. Ынчангаш мастериниҢ бүдүрүлгеге ролю улуг, оон ажылдап билириниҢ дыка хөй үүлдер хамааржыр. Бо чылдың январьда СЭКП Төп Комитетинин болгаш ССРЭ-ниҢ Министрлер Чөвүлелинин «Үлетпүр бүдүрүлгелерниҢ болгаш тудуг организацияларының участокторларынга мастериҢ ролюн улам бедидеринин дугайында» доктаалы үнген болгай. Ук доктаалды мастерлеринҢ ажылынче, оларның бүдүрүлгеге ролюн делгемчидер дээш сагыш салын турары черле кончуг үүлдүг.

Ынчангаш мастерлер бистер боттарывыстан негелдеп улам улгаттырып, бүдүрүлгенин чедишкиннери дээш харыысалгавысты кажан-даа утпас ужурлуг бис.

Мен дааранылга фабриказында 20 чыл ажылдап тур мен. Оон иштинде 17 чыл дургузунда бригада удуртуп, мастерлеп келдим. Бистин бригадавис фабрикада эн-не хөй кижилиг. Эдлчег санында-ла 400 ажыг платье дааразар-дыр бис. Даарап турар кылыгларывыстың ассортиментизи нарын. Дааранылкы бүрүзүнүн мергежилдиг, харыысалгалыг ажылдары негеттинер. Ажылга мергежин алыры ындыг-ла белен эвес болгай.

Профтехучилишени чаа дооскан аныяктарга баштайгы үеде план күүселери дыка берге. Оларны чоорту өөредип, эдлчег нормазын күүседип шыдаар кылдыр ажылдаарын чедип алырынга мастериҢ ролю улуг. Аныяктарга сүме кадар, деткинр, оларга негелделиг болур дээш мастериҢ ажылы-даа хөй.

Мастер дээрге чүгле бүдүрүлгеде организакчы, башкарыкчы эвес, кижизидикчи болур дээрзи шын. Бүдүрүлгеге ажылдаар кадрларны бистер ажылчын мергежилге өөредип, өзүлүг ажылчы мөзу-шынарга кижизидип турар-дыр бис. Бир эвес мастер кижи ажылды шын организастап, коллективти каттыштырып шыдаан болза, бүдүрүлгенин планыг онаалдазының күүселдезин ынчан чедип ап болур.

Бистин фабриканың комсомол эге организациязында 134 комсомолчу бар. Ынчангаш бүдүрүлгенин дыка хөй айтырыглары база олар-биле холбашкан. Комсомолчулар-биле ажыл, оларны кижизидери — дааранылга фабриказында партия, профэвилел, комсомол организацияларының ажылында кол черни эзлеп, кичээнгейнин төвүнде турар. Ынчангаш бистер, хоочун мастерлер, ажылдың чедишкининин үндезини — кижилер-биле ажылда, оларны чангыс аай соруулгалыг, чүткүлүг ажылдаарынче каттыштырып, организастаарында деп билир бис. Хоочун дааранылкылар, аныяктарның дагдыныкчылары Р. Сумба, О. Монгуш болгаш өскелер-даа боттарының байлак дуржулгаын аныяктарга дамчыдар талазы-биле билиг-мергежилин харам көкка берип турарлар. Дагдыныкчыларның ачызында аныяк дааранылкылар Т. Ондар, Л. Ооржак олар ийи чыл дургузунда ажылдаан-ла, дыка хөй холушкак мергежилдерни чедип алган болгаш оларның дааранын кылыглары эки шынарлыг болуп турар.

Бистин бригадавис фабрикада мурнакчы бригадаларының биреэзи. СЭКП-нин XXV съездизинин ажыттынарының бүүрүзүнде бүдүрүлгечи доктаамал белик көргүзүглериниҢ дээш Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунун Хүндүлел бижин-биле бригадавысты шаннаанын улуг чедишкин деп саналр бис.

Онгу беш чылын ийнги чылы — онзагай чыл. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл ооң күш-ажылчы чедишкиннер-биле уткуур дээш социалистиг хүлээлгелериниҢ ажыр күүселир сорулга-биле каш дакпыр күжениишкинниг ажылдап турар бис.

Н. МАКАРОВА,
Кызылдың дааранылга фабриказының мастери, партия эге организациязының секретары.

НИКОЛАЕВ ОБЛАСТЬ. Жовтневск районнун Шевченко аттыг совхозунда ростовчуларның чижээ-биле ажаалда-транспорт комплекстерин тургускан. Тавычаларны бастырган соонда тараа шөлдерин саваадан дораан аштаар болгаш хөрүүнүн ажаалда соонда болбаазырадылгазын эгелээр. Комплекстерге амыдырал хандырылгазының база машиналарның техниктиг хандырылгазының албан черлерин гоошкан. Механизаторлар кадрлары-биле чедир хандыртынган чорук агрегаттарын ийи эдлчегліг ажылдаарын организастаарынга арганы берген.

Дүжүт эки болган. Баштайгы бастырыышкыннар бир гектардан арбайны 40 центнердеҢ эвээш эвести, күзүн тарыыр кызыл-тасты 60 центнер чедир алырын көргүскен.

КурүнениҢ шыгжамырынга совхоз пландан ажыр ийи мүн тонна тараапы бээр.

ЧУРУКТА: Күш-ажылдың Кызыл Тук орденинин эдилекчизи Виктор Андреевич Грецевтин ог-бүле экипажынга пионерлериҢ соҢчарышка баштайгы чедишкинин дээш байыр чедирип турары. Оон дузалакчызы боон оон оглу Сергей ажылдап турар. Бо чылын ортумак школаны доскаш, комсомолчу совхозка ажылдап эртып калыр деп шилтирлээн.

Грецев адашкылар сезон дургузунда 15 мүн центнер тараапы ажаап алыр деп хүлээгеннер.

К. ДУДЧЕНКОНУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ШУЛУУДАДЫР

Кызыл районда «Х Улуг хураа» совхоз бо чылын барык 24 мүҢ чылыы хойну кыргыыр. Бо ажылга белеткел чогуур үеинде доозулган, кижилерни белеткеп, график-даңзыны кылгандаа турган.

Совхоз кыргыданы июнь 13-те эгелээн, оон бээр ай ажыг үе эртсе-даа ол ажыл доозулбаан. Төп кыргыада пунктузунда электриниг 42 ачыны тургускан, баштайгы үеде аңаа 12—28 чедир кижилер ажылдап турган, сөолгу үеде 5—8 чедир кижилер ажылдаар апаргаан, ол хиргинде-ле хол-биле кыргып турар кижилер 20 ажыг.

Кыргыкчыларда, түс-түс малчыннарда дзере көргүзүүлерни чедип алган кижилер бар. Чижээ, Б. Кангаан, В. Белчээ, В. Байыр-оол олар кыргыада нормаын ажыргаш, акша шанналарын алган.

Кыргылдада четпес чоруктар ажылдың организастаашкынын багай чорутканының түкнелинде болу берген. Төп пунктуда ийи лозундан өске чүү-даа чок, кижилерни ыкаар мөөнеп, шефажылдарын организаставаан. Кол сорулга—дүкту чидириг чок ажаап алыры турда, О. Хүрен-оол дзерги пунктудан дүкту оорлап алгаш, арага садып ижипкен, а пункт эргелекчизи О. Кулактай ийи ажыл хүнүнде арагалап хүнээн.

Ам мал чеми белеткээр компания-биле кыргыда капсырлашкан, мыкчаар саадар болза хойлерывыс кыргыттынмайн барып болур, дирекция чери, партком, профэвилел, комсомол организациялары ажылды шуудатпас болаз хоржок.

Н. БАЗАЦ.

Кижилер болгаш чылдар

ЧЫЛГЫЧЫЛАР

— Эмдик мал өөредир дугайында маргыжып ор силер бе? Эхээй! Мен силер ышкаш аныяамда байларның аттарын өөредип берип чораан мен— дээн соонда, чеден харлыг Ондар Самбуунун сактыышкыны бистиҢ кичээнгейивисти хаара тудупкан. «1919 чылдың күзүнүнде, мугур-ла он ийи харга үзүп чорумда, авам хөөкүй чок апарган. Өскүс-чангыс арткан уругларны төрел-дөргүлдеривис эштенчи-коштанчылар кылдыр аппаргылаан. Үстүү-Ишкинге аванның ырак төрели болур бай ызыгуурлуг чораан Ондар Амажап шору эр апаргаан боорумга, ажык-дужуумну бодааш, барыксавайн турумда-да когудуп алгаш барган. Дүне боорга чылгы мапаар манагжызы, а хүндүс боорга кулун тыртар чалчазы мен. Оон холунга чеди чыл улай чылгычылап келдим. Ондар Евзак дээр эжим оол-биле бир аскыр чыдгызын үш аскыр чедир өстүржүп бердивис.

База бир мергежилим —эмдик аттар чаажыктыр өөредири. Эмдик малды өөредирде аваангыр-кашпагай, эрес-дидим болгаш кээргээчел сеткилдиг болур. Өөредип турар малды чоруулдедип, кымчылап, алгырып-кышкырып, коргудуп болбас. Ажызы багай, хоюган дезиг ат апаар.

Очур-оол аал ээзи прейнин чугаазын сорук киирип «ийе, ыык, оон ам» дигилеп көзеп-ле ор эвеспе.

— 1929—1931 чылларда АРШ-тың аттыг шериг кезээнге албан эрттирип, соолгу чылларда чылгычылап-даа турдум. Бир-ле хүн мени командылал черинден келдирткеш, чаа эккелген аттар хүлээп алыр дугайында айтыышкын берген.

Хөй аттарның арезынан байларга өөредип берин каан аттарым шериг аттары болуп четкилел келгенин таныы кагдым.

А мен бодум ревшеригден халажып келгеш, оглаанп алдым. Биске дузаламчы кылдыр бир хунаа бе, он өшкү, дөрт хой алганын немей чуваалды.

Ол аразында даштын кажаада чаш кулун ийп-үш улай дыйыладыр киштегилей кагылапты.

— Карак-ла бо! Даштын чыдыр кажаада чаш кулун суп кзан кижи мен. Эмзирер ойум чедип келди—дээш. Самбуу Чолдуйович үнүп чорупту.

Аалының ишти-биле олар ийилээ ог-бүле тудуп, дөртен ыны мал сүрериниҢ бедик харыысалгазын биске чугаалап берип орду. Дайынның дошкун чылдарында 240 чылгыны Абакан ыдында Кашпал деп черге чедир ай чыгаа сүрүштүм. Коштаныр чораан кулунуг бевисти саггаш, хаак чулуудан хөренги үндүрүп алгаш, хымыс суксун кылын ижип, орукка орус, хакас сурукчу эш-өөрге таварышкаш, суксун кылдыр ак чемивисти кудуп берип, ажык оруусусту айтырыш чораан, Кашпалга чеде берген бис.

Дузаламчыга алган бевис он ажыг кулуннаан болбазыкпе. Оон төрээн ийи кулун аңдын болгаш бир кызыраан немецфашистиг эжелекчилерни чылча шаан турган Кызыл Шеригге белек кылдыр берген бис—дээш база-ла демги чугаазын уламчылай берди.

— Сүрген малывысты деңзиледириниске 1 тонна 200 кг немелде деңзини алган болду. Хүлээп алыр пункчунуҢ эргелекчизи Николай Казаковский бистиҢ мактаашы, үш хөндүр дыштандырып, бодунуҢ машинаызынга олуртуп алгаш, Абакан хоорайны мага хандыр сонуургалын көргүскеш, ээн чанарывыста үдеп каан...

Ооллдарывыс Алексей, Анчикова, Кая-оол болгаш уруувус Шура суглар бистиҢ эдлерин, дузалажын Саян артынче каш-даа ашканнар болгазыкпе. Ол-ла таныштарывыстың аайы-биле улуг ЛенинниҢ агаарлап алзыннар дээш эдертви аар улус бис. Ам олар шунту өглүг-баштыг. Ол-бо районнарда аас-кежиктиг чурттап, ажылдап чоруурунга чоргаарланып чоруур бис—деп, Ондар чугаазын доосту.

Кырганнарның шай-суксунун ижип, чугаа-соодун сонуургап дыннап алгаш, четтиргенивисти илереткеш, чорукан бис. Хоочундан хөй-ле үүлдерни дыннап, билип алдывыс. Ол болза «Шамбалыг» совхозтун уксаазын эжижиткен чыдгызының чылгычызыдыр. Кожазы совхозтуд чылгычызы Х. Очур-оол кыргаанын чугаазын таалап дыннаан.

...Июньнун чаазы. Хек үнү шагда-ла хөгүй берген. Солун чаныг чылгычы ажим Очур-оолче хаплаттым. «Тинлелге» совхозтун ишек фермазының херимиде эстиктей тулун каан чадагай кур кажадда хоор, куда, кызчан-шилги чылгыны көрүп кагдым. Кажаа чоогунга чоокшулап орумда «кур-ууг, ку-руг» дээн аяныг үнвер дыңналып келди. Ивек кажаазын бакылай бээримге, адагаш санында-ла ак «Ку-руг, ку-руг» дээн аяныг үнвер удаа-дарга чаржалажып каан, чаш белерни шүүдевейн саай каптылар. Чаа саан өөредип чоруур дошкун кызырактарны ыдык челинге ажыргы чартыкы холун боскун алгаш, буттарын так кижеңнээш, саан өөредип турдулар. Эмдик белер шал-кара суг дуже берген сиринейнин турда-ла Лаа-Суу Долзанмаа биле Хомушку Чажыт шалыпкын саттылай каапты. Бе саар кижилер саанчылардан сыр өске—эрес-дидим болур чүведир деп аная турган, корун бүзүредим. Ыя аразында он беш бенн саай каптылар. Оларның сүү 40 литр ажа хона берди.

Саалда доозулган. Белер оттан чорупкан, ээп тодуп алган чаш кулуннар удумурап турлар, а бир чамдыктары эзгилери-биле черде калбартыр удуп чыткылаптылар.

Хомушку Данзынович Очур-оол сес чыл улаштыр чылгычылап келген. Эрткен чылын чүс төрүүр беге онааштыр сезен хавактарлыг, узуп даваннарлыг, доруг-доруг кулуннарны хос долганып турар кыдыр баглаглыган каан. (Эмдик кулуннарны баглап өөредир аргазы ол чүве-дир).

Белерни эдлчег ёзугаар ийи херээжен саттан, а ийи эр кулун тыртып берген турлар. Бешкулунну ап, алган социалистиг хүлээлгелерни чүс хуу күүсеткен.

Бо чылын ол он дөрт аныяк малды болгаш үжен килограмм ажыг чел, кудурукту күрүнеге дужаган. Сес ыл улаштыр бе хымыны кылып, «Чедер» курортунун дыштанакчыларынга хүнүн-не 152 кг эки шынарлыг, чаагай амланыг хымысты берип келген. Оон ажы Хертек Бутажык 17 эмдик аатты өөреткеш, совхозка хүлээткен. Белерни июль бирден сентябрь 25-ке чедир азы үш курорт сезонунда саар. Чамдык чылдарда Балгазын санаторийин хымыс-биле хандырып, ясли-садтарже-даа чорудун турган.

Бо чылын аная үкен бенн саап чайлаар кылдыр планнаан. Совхозта сезен ажыг төрүүр бе бар. Ам оларның чартыктан хөй кедим кулуннапкан. Оларның шуптузунга таарымчалыг одар-белчиирин, кажа-кодаанны тургускаш, сүдүн азы хымызын сайгарар болза совхозка орулгалыг-дыр. ЧонунуҢ хереглелин эдээн хандырып болурунун аргазы бар.

Бир саарга-ла 4—5 литр чедир сүдүн берип турар белер бар. Чылгыдан бараанныг продукцияны алыр талазы-биле Очур-оол Хомушку биле Хертек Бутажыктың арга-дуржулгазында ажыктыг үүлдер хөй.

Улуг доскаарның эрин-биле деннеп долун келген хымыс, соолдурган чинге-тараа дег, көвүктелдир хайнын, мыжыртканындыр дагжан тур. Ол хире хуулгаазын чем кижиниҢ организмин күш киирер, кадыкшыдар эм-даа болбайн канчаар.

М. ЮНДЕШ-ООЛ.

Хөй ургларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы “медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгези № 172 «Шында»).

Сее ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденнин II чергези-биле

Сендажы Донгаковна **Дамбыл** — Шуй суурда кипомеханик.

Кокпалаар Кара-Саловна **Чамзырын**—«Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың I чергези-биле

Александра Сарыг-Донгаковна **Анарат** — Шуйнуң участок эмнелгезинин санитарказы.

Болат Дажыевна **Конгар-оол** —район библиотеказының техажылчыны.

Белек Хертековна **Соржу** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Сарыгларовна **Чамзырын** — «Мурнакчы» совхозтуң бухгалтери.

Чечек Салчаковна **Чанзан**— «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Пенин медалы» медальдың II чергези-биле

Чечек Салчаковна **Донок** — —«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тое ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иенин алдары» орденнин I чергези-биле

Анай Монгушевна **Дамбу** — «Ак-Дурут» совхозтуң ажылчыны.

Сее ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденнин II чергези-биле

Зоя Долаановна **Дугаржап** — Чаа-Хөл суурда өг-бүле эзэн.

Анна Ховалыговна **Манайтары** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Шанмак Ховалыговна **Энмекей**—Торгалыг суурда өг-бүле эзэн.

Чеди ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин алдары» орденнин III чергези-биле

Анай Ховалыговна **Түлүш**— Бүлүк-Терек суурда өг-бүле эзэн.

Мария Монгушевна **Шаравии** — Чаа-Хөл суурда өг-бүле эзэн.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың I чергези-биле

Александра Ховалыговна **Бичии** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Санчитмаа Конгаровна **Кыргыс** — Чаа Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле эзэн.

Раиса Валентиновна **Огородникова** — Чаа Шагаан-Арыг хоорайда ажылчын.

Вера Маспын-ооловна **Оруспай**— Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Валентина Ондаровна **Торай-оол** —«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың II чергези-биле

Сандараа Дажыевна **Бады**— Бүлүк-Терек суурда өг-бүле эзэн.

Норбужап Донгаковна **Доржу** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Монгушевна **Кызыл** — Эйлиг-Хем суурда өг-бүле эзэн.

Варвара Ойзупаковна **Намдак** —Кок-Чыраа суурда өг-бүле эзэн.

Опаар-оол Хажыповна **Намчилдай**—«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Шолбан Дендуповна **Ондар** «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Анзетмаа Донгаковна **Темир-оол**—«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Анай Сатовна **Үйнук-оол**— —«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Варвара Чоржанкараевна **Чаш**—«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Тое ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иенин алдары» орденнин I чергези-биле

Херелмаа Дукчуевна **Каваа** —«Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Сее ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иенин алдары» орденнин II чергези-биле

Хуува Диповна **Калин**— «Коммунизмге орук» совхозтуң ажылчыны.

Алды ургуну божаан болгаш кижизиткен иени «Иенин медалы» медальдың I чергези-биле

Саара Кошкаевна **Хорлуу**— «Чаа орук» совхозтуң ажылчыны.

Беш ургуну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иенин медалы» медальдың II чергези-биле

Шоржаа Дамбаевна **Чит**— «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Сандаевна **Чопуй**—Бай-Даг ортумак школазының башкызы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **С. КРАСНЫЙ.**

Кызыл хоорай, 1977 чылдың июль 14.

делегей бо хүннерде

Делегейге улуг ужур-дузалыг документ

Бүгү диптерден келири үргүлчүлевишаан турар үнелээшкиннер болгаш тайылбырлар ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелиниң делегейге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазының дугайын хереченлеп турар.

ПРАГА. Неделя санында үнер «Ново слово» солуунуң бичээнинде: Чаа совет Конституция төөгүлүг дуржулганын, эртемнит билиишкининиң болгаш ажы-дүүма социалистиг чурттарга сайзырангай социализмни база коммунизмни тургузарынга чогаадыкчы сорук киргишкининиң төнүп читпес байлак үнер дээш болур. Чогум-на Совет Эвилелиниң үлегер-чижээ болза, ангы антагонизмни ажып эртериниң, ажылчы чонарның материалдыг болгаш культуралыг деңнелин бедидип турган, ангыларны база болуктерни коорту чоокшулаштырарының аргазы-биле болган ол чорудулгаларны СЭКП-ниң талазындан эчис сорулгаже утландыр медерелдии-биле улус удуртуруун салдары-биле улус эрге-чагырганы—совет иитилелди база күүрүне ажылхеректерин эргелеп башкарарынга ажылчы чонарны эн-не калбаа-биле киириштирери хоойлу өзугаар боттандырып турарының тодаргай база бүүрелдиг хереченлеп болуп турар.

ПАРИЖ. ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилели Франциниң калбак хой-иитизиниг база политиктиг болуктериниң кичээнгейин хаара тудуп турар.

ССРЭ-ниң чаа Үндезин Хоойлузуун хүлээп алыры үеним иеглдези болу берген. Бистиң хүннеривисто Совет Эвилели болза бедик деңнелдиг экономикалыг, сайзырангай социалистиг иитилел болуп турар. Эртем-техниктиг революцияның, ону социалистиг системаның артык күштүг чоруктарыбиле тудуштурарының бааза-зынга чурттуң экономиктиг күчү-шыдалы өскен. Совет Эвилелиниң чаа Конституциязының төлевилели чугааланың көөрүнче өгүм-на Октябрь революциязының 60 чыл оюнда киргени магалыг болуп турар деп, М. Дежан чугаалаан.

ДЕЛИ. Индий найысыалдың хой-иитизиниң Делиде Совет культура бажынында болган хуралының каржыкчилери ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелин бедиби-биле үнелээн. ССРЭ Конституциязының төлевилели Совет күүрүнүң хогжүлдезинде чаа үе-чаданы илергейлеп турар. Совет Конституциин ССРЭ-ниң бүгү хамаатыларының эргелерин камгалап турар. Социализм кижиниң чечектелишкининге таарымчалыг байдалдарны тургузуп, оон бүгү-ле талаптыларын ажыдып турар. Совет күүрүнүң тайбыңга ынакшылдыг даштыны политиктиг угланышкыының бадыткан турар чүүлү чурттун Үндезин Хоойлузунга бир-ле дугаар киргеп-дир деп, ол хуралдың киржикчилери онзалап демдеглээн.

КИТО. ССРЭ Конституциязының төлевилелинде айытқан чүүлдер социализмни капитализмден марыш чок артык күштүг чоруктарының дугайын хереченлеп, кижиниң хостуг хогжүлдезинин магадылалы болуп турар деп, Эквадорнуң көскү политиктиг ажылдакчызы Хуан Исаак Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 60 чыл оюн байырлап эргтирери-биле холбаштыр Амбато хоорайга болган байырлыг хуралга чүве чугаалаап демдеглээн. Совет Эвилелинде туруң турары ышкаш ыңдыг калбак эргелери улустар чангыс-даа капиталистиг күүрүеде ажыглавайн турар. Ажылдыңнарның болгаш тарачыңнарның делегейде баштайгы күүрүеви—ССРЭ-де күшзыл кылыр, дыштаныр, өөренир, кадыын камгалаар, чуртталга черни алыр, зазылап кыраанда материалдыг хэндырылга алыр эргелерин хоойлу-биле магадылаан деп, ол чугаалаан.

ОТТАВА. Совет Эвилелинде чугаалажып көрүп турар чаа Конституция төлевилели болза, совет улус СЭКП-ниң удуртузугазы-биле социалистиг иитилелдиң хогжүлдезинің чаа, улам-на бедик чадазын чедип алган дээзинин база бир балыткаашкыны болур деп, Канаданың Коммунистиг партиязының чикгинде секретары Уильям Каштан журналистер-биле беседазынга медеглээн.

Оон чугаалааны болза: чаа Конституция төлевилелин чугаалажып көөрүп Улуг Октябрьның 60 чыл оюнда киирип турары магалыг-дыр. Төөгүлүг кыска үеде совет улус сайзырангай социалистиг иитилелди тургускан. Делегей ареназынга күштериниң деңзигүүрүн тайбыңга, демократияга болгаш социализмге ажыктыг кылдыр шиитпирлии-биле өскерткен социалистиг күүрүелериниң бүдүн системазы тургустунган. Социалистиг болгаш капиталистиг иитилелдериниң аразында кайы хире улуг ылгалдар турун турарын эрткен алды он чыл көргүскей. Кризистерни, ажыл чокталыңкының база акшаның үнезинин кудулаашкының кезээде узуткааш, экономиканы бүгү улустуң эргеажыктарынга хогжүдүп болуруп социализм бадыткаан, а ол-ла үеде капитализм бодунуп ол бүгү чоруктарны ажып эртер шинзе чогум көргүзүп турар.

Социализм национал айтырының чедишкининг шиитпирлээн, а монополистиг капитал ажылчын ангыта удур, ажылчы чонарның чангыс эвинге удур-демиселге национализмни база сөөк-ялы ылгаар чорукту чепсек кылдыр ажыглап турар.

Социализм биле капитализмниң аразында улуг ылгалды кижилериниң демократтыг эргелеринге хамаарылгадан-даа көрүп болур. Социализм кижиниң бүгү-ле эргелерин ажылчы чонларга магадылап бергеш, иитилеллиг экономиктиг болгаш социал дүрген хогжүлдезин хандырган. Капитализм болза күш-ажылдың кижилериниң эргелерин, ылаңгыя оларның туруп турар социал чөптүг эвес чорукка удур демисежир эргезин докталмал хажыдып, кызып-кыйын турар.

ССРЭ-де социализмниң чедишкиннери болгаш Совет иитилелдиң амыдыралынга болгулаан канчаар-даа аажок улуг өскерилгелер чаа Конституция төлевилелин амыдыралга болдурган. Биске ол делегейде баштайгы социалистиг күүрүненің күчү-шыдалының быжыглып турарының база бир хереченлеп-дир.

ССРЭ-ниң чаа Конституциязының төлевилелин Канадада дешилгелиг бүгү кижилер социализм болза, делегей системазы база үеним хогжүлдезинин тодаргайлакчы фактору болу берген дээрзинин дугайын хереченлеп турар, делегейге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг фактор кылдыр үнелеп турар деп, У. Каштан түүнелинде медеглээн.

(СЭТА).

Б Ү Г Ү ДИПТЕРДЕН

ЛОНДОН. Сөөлгү алды чыл дургузунда чурттуң атомнуг электростанцияларындан 100 килограмм ажыг плутоний «читкен» деп, Великобританиының атомнуг энергия талазы-биле эргелеп чарлаан. Ол хире плутоний атомнуг 15 бомбаны бүдүрериге четчир. Атомнуг чепсек бүдүрериге хереглээр ол чыгэттиң читкенин атомнуг электростанцияларга «инвентаризация» чорудуп турган янзы-бүрү үеларде дамзылаан. Атомнуг энергия талазы-биле эргелелдиг дыннадып турарын өзүгаар алырга, чүгле 1971—1972 чылдарда безин «Уиндскейл» станциядан 56 килограмм плутоний читкен.

БРЮССЕЛЬ. «Тостуң» чоокку келир үеде иитиг экономиктиг хогжүлдезиниң перспективаларын «Иитиг рынокту» кежигүүнерге чурттарының улептүү бүдүрүлгелериниң директорлары ынанып чок кылдыр көрүп турар. Европейзи иитилежилгелериниң комиссиязының чорутканы санал-оналы айтырыышкынының түүнелдери ону бадыткаан.

Европаның экономиктиг иитилежилгезинің чурттарында заводтарның болгаш фабрикаларның удуртукчуларының 72 хуузу үлетпүрде кодурааүүшкүн чок чорук моон сонгаар-даа үргүлчүлөөр апаар деп баш удур бодап турар.

ПАРИЖ. Бо чылдың бирги чартында Францияның даштыкы садыг балансызының четпези 8 287 миллион франк акша болган, ол болза эрткен чылдың ол үезинде турганындан барыкла ийи катан бедик. Акшаның үнезинин кудулаашкыны болган ажыл чокталыңкын хоочураан ортак болуп турар. Бо чылдың январьдан июльга чедир чуртка кыдыралдың өртек-үнези 6 хуу өскен.

БУЭНОС-АЙРЕС. КНО-нуң Латин Америка талазы-биле экономиктиг комиссиязының Сантьягода штаб-квартиразынга эрткен эйда эш чарлаан. Чилиниң политика тадалы-биле хоругдаттырганнарының доргүл-төөреддери боттарының төрел болган чоок кижилериниң салым-чолуун дугайын дыннадырын эргечагыргалардан база катап негээн. Чили эрге-чагырганларга чоруткан чагаазында олар «ис чок читкен» деп мегелеп турар политика талазы-биле хоругдаттырган боттарының 36 төрелиниң бала чүү-даа билдинмес болуп турар арткан 2 500 чили патриоттарның турун турар черинің дугайында медээни бээрин негээн.

ПАНАМА. Панам журналистериниң профиилели Каттышкан Штаттарның массалыг информация чепсектериниң Панамага ажыл-чорудулгазын хоругдаарын негээн. Профиилелиниң Панамада тараткан медеглелинде демдеглип турарындан алырга, панам каналдың администрациязының контролюнда бир телевидение база ийи радио станциязы ажыладан, хүн бүрүде үнер үш солуунну парлап турар. Ол чорук Панамага болгаш өске-даа латин-америк чурттарга удур хоралаакчы ажыдды чорударының аргазын Каттышкан Штаттарга берип турар.

Каналдың лоцазында АКШ-тың массалыг информация чепсектери турып турар чорук Панаманың национал тускай догунналаашкынынга кысканыг болуп турар деп, ол документте демдеглээн.

(СЭТА).

Чаа дүрүм

ИСЛАМАБАД. (СЭТА). Чуртка катап парламент сонгулдалары эрттирера-биле сонгулдалар дугайында чаа дүрүмнү ажылдап кылыры херек кырында доозулган деп, сонгулда комиссиязының дарга-зы Муштак Хусейн Пакистан радионуң корреспондентизиге дыннаткан. Сонгулдалар дугайында дүрүмнү чазак бадылаан соонда, ону парлалга-га бүрүнү-биле парлап үндүрер.

Сонгулдаларның түүнелдерин мегелеп хажыткан болгаш эрге-чагырганы шын эвес ажыглаан деп чазакты буруудаткаш, мартта эрткен парламент сонгулдаларының түүнелдерин оппозиция хүлээвейн баргаш. Муштак Хусейнниң сөзүндеп алырга, сонгулдалар дугайында чаа дүрүм сонгулдаларны чоптуг үндезинге эрттирерин магадылап турар.

Шри Ланкада бадылаашкынның түүнели

КОЛОМБО. (СЭТА). Шри Ланка Республикага июль 21-де болган парламент сонгулдаларының баштайгы түүнелдери билдингир апарган. Мурнунда оппозицияга турган каттышкан национал партия тиилелгени чедип алган. Национал күүрүне ассамблеязында 168 олуттуң 130-ин ол чаалап алган. Ук партия парламентте олуттарның үштүн ийидеп хой кезээн чедип алган чорук чүгле чазак тургузарының эвес, харын чурттуң конституциязынга өскерилгелер-даа киирериниң аргазын аваа берип турар.

Шри Ланкага чагырыкчы болуп турган хосталга партиязы чүгле 4 олут алгаш, аштырыышкынга таварышкан. Мурнунда премьер-министр турган С. Бандаранаике парламентте болдунуп олудун хевээр арттырган.

Хосталыңкының национализтиг тамиль каттыжыңкының фронтузунуң кандидаттары 16 олутту чаалап алган.

Шри Ланка Республиканың президентизи У. Гопаллава сонгулдалардың түүнелдерин барымдаалааш, каттышкан национал партияның баштыны Дж. Джаяварденени чурттуң премьер-министрикге томуйлаан.

ӨӨРҮНЧҮГ ЭВЕС ПЕРСПЕКТИВАЛАР

РИМ. (СЭТА). Италияның мурнунда эрги хевээр-ле чидиг болгаш нарын экономиктиг айтырыглар турып турар. Ук черник парлалгазы национал экономиканың байдалының дугайында сөөлгү медээдерни анализтеп көргеш, ыңдыг түүнелди кылган.

Бүдүрүлгениң күдулаан бадыңкыны оңза дүвүрээзинин болдуруп турар. Итали баңкының медээлериндеп алырга, бо чылдың апрельде чуртка үлетпүр бүдүрүүшкүнү 3,7 хуу кылырылган. Мартта болган февральда кылырлыңкыннар база-ла болгулаан.

Калбак хереглел бараанналарының өртээнин өзүлдези соксавайн турар. Статистиканың төп институдунуң дыннадыны өзугаар алырга, бо чылдың чүгле июньда безин үүрмектеп салар ортектер оон мурнунда эйнынга деңнээрге, бир хуу өскен.

Амгы үеде 21,5 миллиард доллар түнүвге четкен чурттуң даштыкы орези улам-на улгадып турар. Чоокку бүдүн чартык чылда чурт иниң түүн барык-ла 6 миллиард доллар ереви төлээр ужурлуг деп, Италияның даштыкы садыг министри Р. Осеола демдеглээн.

Чурттуң кодээ ажыл-агыйында дүвүрээзинин байдал тургустунган. Неделя санында үнер «Мондо» солуунуң санап турарындан алырга, 1977 чылда Италиянга тараалардың дүзүү кедергей куду болур. Баштайгы медээлерден алырга, бо чылын чуртка чымчак болган кадыг чеңнир кыылтасты эрткен чылгызындан барык-ла 15 миллион центнер эвээштi ажаан алган турар.

Чуртту хаара туткан кризистиң ужуу-биле ажыл чоктарның саны канчаар-даа аажок хой болуп артышаан. «Республика» солуунуң медээзиндеп алырга, чуртта 29 хар чедир пазылыг миллион ажыг аныяк кижилер ажыл чок.

Улусчу Эфиопияга удур сүлчээ

ЛОНДОН. (СЭТА). Империализм болгаш оон чалчалары Эфиопияны аткаар тыртарын, ол африкан чуртту неоколониализмниң оруунче дедир октаарын орадлажып турар деп, мурнуу-африкан коммунистиг партияның органы «Африкан комьюнист» журналда парлап үндүрген «Эфиоп революцияның айтырыглары» деп үүлде чугаалап турар.

Делегей империализми, бирги ээлчегде американ империалистер эфиоп улустун революстуг чаалап алышкынларын узуткаарынче утланган калбак сүлчээни организастап турар деп, ол журнал бижээн. Чурттуң бүгү-ле контрреволюстуг күштерин олче хаара туткан. Эфиопияга удур агрессия үүлгедиглери организастаарынга Топ разведка эргелери онза рольду ойнап турар. Деңнелгелиг социал-экономиктиг чаартылгаларны чорудулгазын үзер дээш, ол янзы-бүрү шаарланчак идеегеттерни ажыглаарын орадлажып турар.

Делегей реакциялының эргеажыктарынга таварыштыр, эрте-ги чарылдырыкчыларын дузазы-биле эфиоп күүрүнүн чарарын база кошкадырын орадлажып турар Судан болгаш Сауд Аравия улусчу Эфиопияга удур империалистиг походта киржип турар деп, журнал онзалап айыткан.

Үр үе дургузунда феодализмниң, империализмниң болгаш сионизмниң эжелел чери болуп турган Эфиопияга 1974 чылдан эгелээш үндезин өскерилгелер болгулаан. Түр шериг административтиг чөвүлел черни национализаштаан, Африкага эн-не негелделиг аграр реформаларының бирээзин чоруткан. Улуг чер эдилелин бүүрүү-биле узуткаан. Чер эдилээр эргеня күш-ажылчы тараачыңнарга тыыскан.

Зимбабвениң улузунуң хамаарышпас чоруу дээш

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Зимбабвенин улузунун сөөк-ялы ылгаар болгаш колониалдыг дарлалга удур чоптуг демиселинге эргежок чүгүлү дузаламчыны көргүзеринче, а ол ышкаш Родезияның сөөк-ялы ылгаар өзу-чурумга удур алыр ыяапла алган хемчегларни күштелдиреринче нацияларның делегей иитилежилгезин КНО-нуң колонизацияны узуткаар талазы-биле комитединиң дарга-зы Салим Ахмед Салим (Танзания) кыйгырган.

Родезияга «сонгулдалар» деп адаар чүвени эрттирерин чарлаан Смиттиң шиитпири болаз, африкан чонга хамаарыштыр ол өзу-чурумнуң чорудуп турары террорнуң база ужурдуржок ажылаашкыннарының политиказындан делегейниң хой-иитизиниң санал-оналын күүктурар дээн ээлчеглиг мегехоозун политиктиг кажарлаашкын-дыр. Солсберинин ол шиитпири — ук чуртка боттарының дүрүм чок тергиндээшкинин хевээр арттырар дээн расистерниң база бир арга чадаарның орадлажыңкынды-дыр деп, комитеттиң парлап үндүрген медеглелинде айтып турар.

«Эрге-чагырганы үндезин африкан хей кезикке бүрүнүбиле бага чугаа чокка дамчыын бээриден еске Родезия айтырыының кандыг-даа шиитпирлээшкини турбас ужуруг» деп, КНО-нуң колонизацияны узуткаар талазы-биле комитединиң медеглелинде чугаалап турар. Сөөк-ялы ылгакчыларының болгаш оларның өмээржикчилериниң кандыг-даа кажарлаашкыннары турза, Зимбабвенин улузу дарый болгаш түүлдүг тиилелгени чедип алыр, хостуг болгаш хамаарышпас болур дүрүм өзугаар эргезин алыр дээрзинге бүзүредди ук документте илергейлээн.

ККП ТК-ның пленумунда

ПЕКИН. (СЭТА). ККП Төп Комитединиң тоску чыыжының 3-кү пленуму Пекинге болуп эрткен деп аваа алган хүүзу-биле чарлаан.

Пленум Хуа Го-Фэнни ККП ТК-ның даргазының болгаш ККП ТК-ның шериг өөвүлелиниң даргазының эрге-дужаалынга бадылаан.

Дэн Сяо-Пинни оон мурнундагы бүгү-ле албан-дужаалдарынга, ылангыя ККП ТК-ның даргазының орадакчызынга, КУР-нуң күрсөвүлелиниң премьерниң орадакчызынга болгаш Кыдаттың улусчу хосталга армиязының кол штавының начальнигинге катап тургузар дугайында шиитпирин хүлээп алган.

Эрткен чылдың апрельдің 7-де Мао Цзе-дунуң савалыбиле, ККП ТК-ның Политбюрозунуң шиитпирин өзугаар Дэн Сяо-Пинни оон эзлеп турганы «партияның иитинде болган даштында» бүгү-ле эрге-дужаалдарындан дужүрген турганы билдингир болгай. «Дэн Сяо-Пинни контрреволюстуг ревизионисчи шугумун шугумчүлөөри дээш дарга Мао Цзе-дунуң бодунуң удуртулгазы-биле калбартын чоруткан демисел... улуг типлелгени чедип алган болгаш хаалдан хогжүүрүн уламчылаваышаан турар» деп, Хуа Го-Фэн өлүп үе эрткенде бодунуң чугааларының бирозинге айытқан.

«Буржуаз карьеристерниң болгаш интригаларның болуу» кылдыр характерлеттирген Ван Хун-Вэнни, Чжан Чунь-Цяону, Мао Цзе-дунуң дулгуик кадайы—Цзян Цинни болгаш Яо Вэнь-Юаньны пленум «партияның хүрөлеленериден безээде үндүрген» болгаш партияның иитинде база даштында бүгү-ле эрге-дужаалдарындан дужүрген. Дарга Мао Цзе-дунуң баштан турганы партияның Төп Комитединге удур «дөрттүк болуу» нелчаалы-биле демиселнин турган деп, ККП ТК-ның пленумунун дугайында дыннадыгла чугаалап турар. Мао дарга турар үеде олар дөрттүк» партиянга болгаш күүрүнеге дээди удуртур эрге-дужаалдарны эзлеп турганы билдингир.

Бо чылын «чогуур үеде» ККП-ниң XI съездизин чылдыгар дугаанда докталды хүлээп алган.

ККП ТК-ның пленумунун дугайында дыннадыгда биеги-ле антисоветтиг чүлчүрүүшкүнүр бар болуп турар.

«А В Т О П Р О М - 7 7»

«Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери— автомобиль үлетпүрүнүн бүдүрүлгелериниң дуржулгазы» («Автопром-77») деп, ССРЭ-ниң УАЧД-зинде делгелге Улуг Октябрьның 60 чыл оюнга тураскаатынган.

Кол-кол 10 бүдүрүлге болгаш каттыжыңкын делгелгеде киржип турар. Мун ажыг делгелгелер кирген. оон кезектерни ажылдың ажыктының бедидери, бүдүрүлгени эргелеп башкарарын сайзырангайжыдары база продукцияның шынарын экижидери дээш демиселге автомобиль тургузукчуларының чедишкиннерин көргүзүп турар.

СЭКП-ниң XXV съездизинин адырын мурнунга салган еорулгаларын шиитпирлээринге социалистиг чарыштың чугула ролюн делгелге көргүзүп турар.

Делгелгенің киржикчилери бүдүрүлгелер аваа боттарының хүннерин эрттирер.

ЧУРУКТА: чүүк салыр платформалыг «МАЗ-7310» деп чүүк автомобили болган чүүк салыр платформалыг «МАЗ-8385» дээр ийи өзектиг кожуг составтыг автопоезд. Автомобильдің бүрүн деңзизи—43900 килограмм, тырттар кожуунун деңзизи 2500 килограмм, Шимеденкизи - 12 цилиндрлиг 525 эт күштүг дизель. эн дүрген чорууру шакта 60 километр.

Ук машинаны Минскиниң автомобиль заводу ажылдап кылган болгаш белеткеп үндүрген.

Н. КУЛЕШОВТУН фотозу.

Уран чүүлдүң кижилери

САЛЫМ-ЧАЯАННЫГ КЫРГАН

Чүлдүм ашактың алды ажы-төлүнүң ортуну Тамдын эрес-шоваалаң, сонуургак оол болуп өзүп келген. Ашак оглу он бир хар чедип чорда, хүрээге өөредири-биле чедире берген.«Бо шагда чүве билбес кижи багай, хүрээниң ламалары сени кандыг-бир чүвеге өөредип каар боор, оглум»— деп, ашактың чугаазы кыска болган.

Тамдын ачазы-биле хүрээге чеде бергеш, кайгап-ла калган. Шаң-кеңгиргенин, бүрээ-бүшкүүрүүн дааш-шимээни ана кулак уюктулар. Оол оларже карактары улгады берген кайгап турган. Бодап-бодап турарга коргунчуг, сүртенчин-даа хөлчок. Тас баштыг, семис ламаларның арын-шырайының ширинни, карактарының шыгыгызы-даа кончуг. Оларның ыцай-бээр кылаштажып турарының чоргары-даа аттыг. Кожа-кожа олуруп алгаш, судур номчуп турда, туразыңдаазы-даа деп-дии. «Бо хире кончуг кижилер мени канчаар ирги, дадайым ыцай»—деп, оол иштинде коргуп боданган. Ынчангаш ол ачазының арныче шала мунгак көрген. Ачазы оглунуң бодалын өттүр билген чүве дег оон холундан дыңзыды тудуп, хаваан дүүп каан.

Хүрээниң улуг ламазы Кара-Сал Доорум бичии оол Тамдын буттарының баштарынче куду алзы көрүп, бажын халайтыпкаш шимчевейн турар боорга, оон чанынга мешпеңедир кылаштан келгеш:

— Кортууп койгун дег кижи сен бе, аал? Багай-багаайдыр, че, ачаң ам чорзун. Сен биске артын кал. Дургунаар болзунза, шыкпыыштаптар бис—дээш, эриннерин бөрбеңедир каттырып, адыштарын чазыладыр часкылаан.

Чүлдүм ашак оглуп хүрээниң ламаларынга хүлээдип бергеш, карак ажыт чоруй барган. Бичии Тамдын хөрекчүрээ карарып, мунгак хөйде бодалдарга алзып, хүрээге артын калган.

Доорум лама, хораан торлаа дег, хөкпейин алган орган оолду кылчаңайнын көрүп орган:

— Бээр, мээң баарымга сөгедей олур, аал—дээн.

Оол корга-корга семис ламаның баарынга сөгедей аарак олуруп чорда, оон бажына улуг аар чүве пет кылдыр дүшкен. Карактарының оттары кызаш дээн. Оол көөргө, лама ону пес шарыглыг, калбак узун бир-ле чүве-биле каккылап орган.

— Че, ол-дур, аал. Бурган башкының сагылын четтирер аас-кежиктиг болдун. Ам ыцай тур!—деп, лама хөрекленген.

Бичии оол Тамдын хүрээге өөрүшкү чок хүннерин чурттап эгелээн. Ламаларның каржы-халаңгайы-даа кончуг. Ону үргүлчү-ле айбылап, чүве кылдырып турган. Ол хүнүнүне арбай хооруп, соктап, далган дээрбеден тыртар, ол кажаңны хорадыр адыштап чай бээр дээш, ламаларның бир хөдели куу арынныг, корзагар даштыг кижизи ону туда кадарып олуруптар. Оон ылаашүнү оолга чүден чииртим дыңалыр, олче хыйыртап көрген сыгыр карактары дош ышкаш соок.

Оол барык бир чыл хиреде ынчаар айбыладып келген. Чүгле оон соонда ону чоорту пом, судурга ында-хаая өөредип эгелээн. Ламалар бичии оолдарны моол база тибет дылга өөредирин оралдажып турганнар. Бүгү-ле чүвени шээжилээр, оларның хөйү база кончуг. Ындыг берге чүве кайын турар, бир эвес шээжилээн чүвезин орта билбес, чугаалап шыдавас болза, лама шулуруткайнын, сарбаңайнып-ла үнер. Тамдын ламага та чеже катап кулактаткан, оон бажын орта ол чиңге хылызын ыяжы-биле та каш катап каккан. Ынчан оолдуң карааның чажы чаагын куду борбак-борбак чүгүржүп баткылаар.

Тамдын хүрээге беш чыл болган. 1929 чылда Тыва Арат республика хүрээден бичии уруг-дарыгны ангылаар чарлыкты үндүрген. Тамдын база оон бичии өөрү оолдар өөрүшкүлүү-биле улуг тынганнар. Ламалар оларны аайлыг кончуп, дора бодап, айбылап турган ышкажыгай. Ам олар хостут. Тамдын көрүп, бодап турарга, долгандыр турар өртемчей чүден хостут-шөлээн, каас-чараш болуп көзүлген.

Хостут Тыванын амыдыралы чыл келген тудум-на чоорту сайзырап чоруп орган. Улуг, биче кижилер шуптузу хувискаалчы чүткүл-биле кыптыгып турган. Тыва бажик чогаттынган соонда, араттар база оларның ажытөлдери ону өөренип алыр дээш олче шымныга-ла бергеннер.

Тамдын Чадаана хоорайга бижикке өөренип алган. Ынчан араттарны Салчак Шоюң деп кижи башкылап турган. Бичии оол Тамдын улуг улустун ужу-кыдымга олуруп турган, кончуг дүрген номчуп. бижип турар кылдыр өөренип алган.

Тыва Арат республиканың 12 чыл оюнун байырлалында Чадаана хоорайга аныяк артист Виктор Көк-оол чедип келген. Ынчап-на ол кайгамчык чугаакыр, оюн-баштак чаңныг, элдептиг солун кижилерниң бирээзи турган. Ынчангаш ол барган-на черинге улуг, биче кижилерни хөгледип, каттыртып турган, араттар оон чугаазын хөлчок сонуургап эгелээн. Ынчан ол тыва национал хөгжүм-шин театрынга өөредип, артистедир талантылыг, салым-чаяанныг аныяктарны бөлүп, чыып ап чораан. Бөлдүнген аныяк оолдар биле уругларның аразынга Тамдын база кире берген. Оолдуң ынчан өөрүп, хөглеп турганын үгө деңнээр боор.

Ол-ла чылдың күскээр чайында Тамдын Тыванын революстуг аттыг шериннге кирген. Оолдуң эрес соруу, хей-аъды-даа көдүүлгеп. Ынчап шеригниң үрер хөгжүмүн Максим Мунзук удуртун турган. Тамдын ол үрер хөгжүмге бодунуң талантызын, музыкага кайгамчык салымнын көргүскен.

1935 чылда Тамдын полк клубунуң эргелекчизи апаргап. Шеригниң уран чүүлүн Маады Момбужай удуртун турган. Ынчан аттыг шеригнин дайынчыларының үрер хөгжүмү, уран ыры шуут чиртилээр, оон барган-на черинге чоп байырлалдыг ёзу-биле чыглып келир . Ынчанмайн канчаар, шериг дээргө чоннуң бодунуу-дур. Дайынчыларның аразынга Сат Бүрзекей, Соян Ойдуп, Сат Чашкаадай дээш еске-даа эрес-дидим, тура-соруктуг кижилер турган. Сөөлүнде барып оларның хей кезин Ада-чурттун Улуг дайынынче чоруткан тыва эки турачыларның составынга кирген болгай.

Тамдын шериг албанындан халашхаш, Улан-Удэже ийи чыл хуусаалыг өөренип чоруткан. Аңаа ол эртем-билигни чедип ап, музыка талазы-биле шыырак билиглиг кижи болуп, төрээн Тывазынче чанып келген.

Константин Чүлдүмович Тамдын оон эгелээш-ле Тыванын национал хөгжүм-шин театрынга ажылдап эгелээн. Ол театрның музыка күүселдерин удуртуп, артистеп-даа турган. Сөөлүнде ол амыдырал-чуртталгазының зайы-биле Чөөн-Хемчик районга ажылдап эгелээн.

Ак сеткилдиг бо кижи районнуң клуб ажылын хөгжүдер талазы-биле улуг ажылды кылган. Хайыраканга, Баян-Талага, Шемиге, Иймеге клуб аргелекчилеп, хөй чылдарның дургузунда ажылдап келген. Ол ажылдап турган черлеринге аныяктарның уран чүүлге сонуургалын бүгү тала-биле хайныктырып үндүрер. Клубка ыры-шоор-даа чаңгыланыр. Музыка-хөгжүм-даа дициттелин. Клуб шынап-ла культураның, дыштанылганың ёзулуг одаа апаар.

Константин Чүлдүмович Тэмдын ажылга кайгамчык-ла кызымак кижи. Мен ону хөрек кырында бүзүреп көрген мен. Бис Чадаананың № 1 школазынга өөренип турувуста, ол биске музыка өөредип турду. Ынчан школавыска хылдыг хөгжүмнүң оркестри организастаттынган. Шуут дикмирээр чүве турдувус. Школаның бот-тывынгыр уран чүүл коллективи Константин Чүлдүмовичиниң удуртулгазы-биле районнуң суурларының хөй нуруузун эргин, чонга солун программалыг концерттерни көргүзүп турган бис.

Константин Чүлдүмович Тамдын ам пенсионер-даа болза, амыр-дыжын сагынмайн ажылдап турар. Ол Чадаана хоорайның музыка школазында башкылап ажылдавышаан. Улуг дуржулгалыг хоочун башкы бичии уругларга национал хөгжүм херекселдерин өөредип турар. Музыкага сонуургалдыг бичии оолдар, уругдар бызаанчыны, игилди, чадаганны, хомусту болгаш еске-даа национал хөгжүм херекселдерин ойнап өөренип турары черле магалыг.

Оон хөрээнде Күш-ажылдын Кызыл Тук орден чайнап чоруур. Аңаа ол улам сорук киргеп.

Константин Чүлдүмович Тамдын Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы. Ол республикага культураны хөгжүдер талазы-биле бодунуң төлептиг үлүүн моон соңгаар-даа киирер дээрзинге чигзиниг турбас. Ажык-чаагай аажы-чаңныг, бүдүштүг бо кижиниң күзелсоруу кыптыгып чоруур, оон хей-аъды бедик.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Константин Чүлдүмович Тамдын.

Авторнуң фотозу.

Сонуургап көрген

Берт-Даг суурнуң чурттакчы чонунга Тыванын ыры, танцы болгаш цири бөлүүнүң артистери аалдап келген. Концерттиң айыткан шагында сайгылгаан өже берген. Ынчалза-даа клубтуң механиги Балзанай Доржу моторун хөделдирипкен.

Чаа тургустунган аныяк ыры болгаш хөгжүм-херекселдиг ансамбль «Арбай-хоор» ойнай берген. Оларның күүсеткени орус болгаш тыва ырлары клубтуң иштинге чаңгыланып, көрүкчүлериң сагыш-сеткилин хайныктырган.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Владимир Соянның сыгыотканы, артист Галина Сапогованың янзы-бүрү танцыларны чараш шимчээшкинниг танцылаанын, тыва цирктиң хоочуну Дмитрий Очур биле аныяк артист Валерий Додаштай оларның чиңге демир кырынга аавангыр-кашпагай шимчээшкиннерни көргүскенин чыылганнар улуг сонуургал-биле көргеннер.

А. ШОЮҢ.

Тес-Хем район.

Эң хөй киржикчилиг

Бо чылдың августа Софияга болуп эртер бүгү делегей университиадазынга киржир эң хөй кижи киржикчилиг команда— ССРЭ-ниң студентилериниң шилиндек командазы болур. Оон составынга барык 240 хире спортчу кирер болгаш маргылдаалар программазының бүгү хевирлеринге киржирлер.

— Студентилериң бүгү делегей оюннарынга белеткел эрткен чылдан бээр эгелээн. Бистиң ол хөй кижи киржикчилиг командаевысты шилип алырынга студентилериң VII бүгү-эвилел оюннары улуг идигни берип турар. Бо ам болуп эртип турар массалыг маргылдааларның янзы-бүрү хевирлеринге чурттуң эвилелдешкен 15 республикаларындан 673 дээди өөредилге черлериниң 1,5 миллион кижизи киришкен. Бо спортчу программада Олимпий оюннарыкың бүгү хевирлери кирген — деп, «Буревестник» спорт ниитилелиниң даргазы, университет спортунуң бүгү-эвилел федерациязының бирги оралакчы-президентизи Сергей ИВАНОВ СЭТА-ның корреспондентизи Г. Хачковян-биле беседазынга чугаалаан.

Чуртта калбарган бо спортчу оюннар үжен хире хоорайларда доозулган. 108 дээди өөредилге чеоиниң алды муң хире студентизи шаңналдыг черни эзлээн. Бо маргылдааның хемчээлин чүгле ССРЭ-ниң улустарының спартакиадазынга деңнеп болур.

(СЭТА-ның корр.).

КАИ-ниң дыңнадыы

Эрткен неделада республиканың оруктарынга транспорттуң 8 озал-ондаа болган. Оон 8 кижи кемдээн. Бир эвес эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээр болза, бо чеди хонук дургузунда болган транспорт озал-ондааның саны элээн көвүдээн. Бо дээрге дыка дүвүренчиг байдал, ынчангаш автотранспорттуг бүдүүлгелериң болган организацияларның удуртукчулары мындыг байдалды кичээнгейге алза чогуур.

Оруктарга болгулаан озал-ондактарның чамдыктарын тодаргайлап көөрге мындыг. Июль 13-түн хүнүнде трактерист Далар-оол дээрзи МТЗ-52 тракторну башкарып чораан, «Чыраа-Бажы» совхозтан 8 км. черге тракторун андарган. Түнелинде пассажир аар кемдээн. Ол-ла хүн В. Уштулан «Кара-Хаак» совхозка хамааржыр № 16-66 ГАЗ-93 маркалыг машинаны башкарып чораан, Сарыг-Сеп суурнуң кудумчузунга кудумчу шимчээшкинин хажыткаш, мотоцикл-биле ускүлешкен. Оон мотоциклдин башкарыкчызы аар кемдээн.

А. АКИФЬЕВ,
КАИ-ниң инспектору.

·СПОРТ·спорт·СПОРТ·

КЫЗЫЛЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Эрткен неделяның төнчүзүнде бистиң республиканың найысылалынга Благовещенскиден, Улан-Удэден, Петропавловск-Камчаткадан, Мурнуу-Сахалиндеп, Иркутскиден, Хабаровскиден, Читадан, Владивостоктан болгаш Красноярскиден аныяк футболистерниң командалары чедип келген. Олар маңна—Азияның төвүнге, РСФСР-ниң IV зоназының аныяк футболистериниң «Хөм мяч» клубтуң шаңналы дээш маргылдаазын эрттирери-биле чедип келгени ол.

Эрткен воскресеньеде, 16 шак 45 минутада, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында амы-тынын маадырлыы-биле берген дайынчыларның турасказалынга хөй саныг кызылчылар болгаш маргылдаага киржири-биле келген спортчулар чыглып келгеннер. Аңаа келген аалчыларга найысылалдың пионерлери байыр чедирген, аныяк спортсменнер турасказалга чечектер салган болгаш факель кывыскан. Оон улаштыр Кызыл гарнизонунуң үрер хөгжүмүнүң үделгези-биле спортчулар болгаш «аарыкчылар» Совет Тыванын 5 чылы аттыг стадионга келгеннер.

«Хөм мяч» деп шаңнал дээш маргылдаага киржири-биле келген 14—15 харлыг аныяк спортчуларның ол ужуражылгазын эрттирер талазы-биле оргкомитеттиң даргазы А. А. Ромашов маргылдааның киржикчилеринге байыр чедирбишаан, спортчу оюнларга чаа-чаа чедишкиннерни күзээн.

Күш-ажылдың хоочуну, Тайбың камгалалының республика комитединиң харыысалгалыг секретары Л. Б. Чадамба сөс алгаш, Азия төптүң аалчылары—аныяк спортчуларга болгаш бистиң республиканың төлээлериниге ыанг байырны чедирип, спортчу тиилелгелериг болурун күзээн.

Кызылдың «Саян» командазының капитаны, хоорайның эң эки өөренікчизи Сергей Иванов спортчуларга база байыр чедирбишаан, Олимпий одун кывыскан. Ол дораан маргылдааның тугу база кииский берген.

Мартылдааның баштайгы минуталары. Көрүкчүлериң саны хөй-даа болза, стадион эн чүве-биле дөмей. Чүгле шөлде футбол даажы кайы ырактан дыңналыр. Кызылдың «Саян» командазы биле Амур областың ойнакчылары ужуражып турары бо.

Ye-даа артип-ле турган. Кайы-даа таланың спортчуларының күжү дең болуп, сан ажыттынмайн турган. Оюнның 27-ги минутазында «Саян» командазының ойнакчызы Анатолий Шырап, аваангыр арга ажыглаап, удурланыкчызының хаалгазыче мячкти киирип, санны ажыткан. Үр-даа болбаанда, база бистиң ойнакчывыс Анатолий Лебедев ийиги санны киирген. Аалчыларның төлээзи Юрьев «Саянның» хаалгазынче мячиги киир тепкен соонда, оюн доозулган. Ынчангаш бо маргылдаага «Саян» командазы аалчыларны 2:1 санга уткан.

Ийнги эолчегде Чита болгаш Хабаровск хоорайларының командалары ойнаан. 21-ги минутада Читаның ойнакчызы Александр Авилкин санын ажыткан. Маргылдааның төнчүзүнге чедир үш минута арткан турда база Читаның «Юность» командазының халдакчызы Андрей Зырянов бир санны киирген. Оон түнелинде читажылар удурланыкчызын 2:0 санга уткан.

Ол хүн Красноярск—Иркутск, Сахалин—Камчатка оларның командалары база ужурашкан. Красноярск биле Сахалин үстүнде командаларның ойнакчыларын 2:1—2:1 санга утканнар.

Маргылдаалар ам-даа уламчылаар.

Д. ЧЫДЫМ.

ЧУРУКТАРДА: Совет Тыванын 5 чылы аттыг стадионга маргылдаа эгелээр мурнунда Олимпий одун кыпсын турары; Кызылдың «Саян» командазы биле Амур областың аныяк футболистериниң ужуражылгазы. (Үстүнде).

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Хүн чайнаан эрик

Мээн торулбас «Москвичим» аштаглыг дески орук-биле дукпуртуланып-ла олур. Солагай талазында Кавказ дагларының эдектериниң маңнык-торгу чаткан дег шөлдери, оң таламда—Кара далайның мөңгүнелдир кылаштаан суу. Магри суурдан үнерге-ле бүгү делегейге ат-сураглыг курорт-хоорай Сочинин девискээри эгелээр. Ол барык-ла Веселое суурга чедир 150 километр шөлүн чоруткан. Аңаа Александрия суур 140 чыл мурнунда үндезилеттинген, а Сочи деп ат чүгле 1896 чылда тыптып келген.

Бүгү-эвилел масштабтыг кадыкшылыга чери болур чаа курорттуң эгези Совет эргечагырганың баштайгы чылдарында салдынган. «Красная Москва», «Сальве» болгаш Семашко аттыг үш санаторий аңаа 1920 чылда ажыттынган. Беш чыл эрткенде олар 15 апарган. Ылангыя 1934—1938 чылдарда курорт онза шапкын хөгжээн. Ол үеде өрүмнээшкин ажылдарын болгаш гидрогеологтуг шинчилелдерин хайныышкынныг чоруткан, оон түнелинде мацестин дээр кайгамчык эм шынарлыг, аржаан суглар ажыттынган. Кара далайның чайын 29 градус чеде бээр чылыг суу-биле, дат агаары-биле, субтропиктиг үнүштер-биле болгаш каан, аяс хүннер-биле чергелештир, ол аржаан суглар Совет Эвилелинин бүгү булуңнарындан болгаш даштыкыдан-даа кижилерни хаара тудуп турар күш болу берген.

Сочиге чыл бүрүзүнде-ле үш миллион кижи дыштаныр база эмнеп турар. Ам ында 50 ажыг санаторий, 100 хире пансионат болгаш дыштанылга бажыны, 26 турист база база кемпинг бар.

Улуг Сочиде Адлер хоорайжыгаш деп адаар, чеди муң олуттуг кадыкшылыга чери, муң олуттуг «Светлана» комплекс элээн каш чыл ажылдап турар. Лазаревскиде дөрт муң олуттуг комплексти тургузуп турар.

Ындыг кедергей улуг санаторийлер дыка хөй артык шынарлардыг болуп турар. Ол болза, хамыктың мурнунда медицина эртеминиң база техниканың эн чаа үүлдерин өзүгаар дерип тургускан, бедик мергежилдиг хөй адырлыг медицина ажылдакчыларлыг чаңгыс аай эмнелге баззазыдыр. Оон ангыда амгы үениң хөй саныг культура өчы-дузазын чедирер культура төвү база бар. Спорт-кадыкшылыга албан черлери, хөй-ниити чемпенилгезиниң калбак четкизи база ында. Оон ангыда ындыг комплекстерни тудуп тургузары экономика талазы-биле ажыктыг.

Совет «кадыкшылыга индустриязының» кол угланыышкыны — санаторий-курорт албан черлерин колдадыр хөгжүдери. Сөөлгү чылдарның дургузунда аңаа ниити курорттуң чаа эмнелге төптерин, карак аарыгларын, мөчүлерниң дамырларын, өртеннишкин сөөлүнде болган кемдээшкиннерни эмнээр талазы-биле кабинеттерни тургускулаан, чаа неврологтуг салбырларны организастаарын планнап турар. Улуг Сочиниң кыдыында туруп турар Лазаревск суурдан күгүр-водородтуг аржаан суглар тывылган, ол чорук курорттуң аржаан сугларының ниити «балансызын» дыка көвүдеткен. Кызыл Аяндан «Нарзан» хевирлиг суг тывылган, Адлер чанында эм малгаштар бары шинчилеттинген. Ынчаарга ындыг шинчилел ажылы үргүлчүлевишаан. Ол чорук Сочи курортун бальнеологтуг кылдыр тургузарының болдунар аргазын берип турар.

Амгы үеде бистиң курорттарывыстың, оон иштинде Сочиниң курорттарының-даа, база бир онзагай чүвези болза, ег-бүленин дыштанылгазын организастап турары болур. Чижээ, эрткен чылын ССРЭ-ге уруг-дарыы-биле кады дыштанган ада-иелерге 76 муң олуттуг 260 дыштанылга бажының болгаш пансионатты тускайлап берген турган. 1980 чылга чедир ындыг черлериниң саны бүдүн чартыктан ажыг катап өзер.

Бөгүн Сочи ышкаш ындыг улуг курорт бирги эолчегнин хөй-хөй сорулгаларын шиитпирлеп турар. Ол болза, эрги дериишкиннерни төвүнден аштап чайладыры, бүгү хоорайны газификастаарын бо чылын доозары болгаш ыш үндүрер бичии одалга черлерин узуткаары, кончуг нарын оюн эртер автоорукту кыдыры, аккан сугларны биологтуг арыглаарының тускайлаң чеди системазын тургузары-дыр.

Ам курорт-хоорайда кылып турар бүгү-ле үүлдер «хүн чайнаан эрикке» — Сочиге улам-на хөй саныг кижилерниң баарын хандырарынче уланган.

С. ГЕОРГИЕВ.
(ПМА).

О. ОХЕМЧИКТИҢ «Эжиндиришкин» деп фотоэтюду.

Телевидение

ИЮЛЬ 26-ДА

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.
10.10—Эртенги гимнастика.
10.30—«Уругларга ацчыгаштар дугайында». Ленинградтан дамчыдыыга.
11.00—«Мээн ынак хоорайым». Документалдыг телефильм. «Хоорайлар болгаш кижилер» деп бөлүктен.
11.35—«Болган-даа дег, болбаан-даа дег». Дамчыдыганы профессор С. П. Капица чорудар.
12.35—«Бистиң намдарывыс. 1957 чыл».

КЫЗЫЛДАН

13.35—Телешин. «Угаанныг кижи бөдүүн». 1-ги серия.
14.50—16.00—Чапсар.

МОСКВАДАН

16.00—Кубага национал тура халыышкынның хүнүнге. Кинопрограмма.
16.50—Молдав ССР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы В. Мининге удурткан Москванын камераның хору ырлаар.
17.00—17.10—Чапсар.
17.10—«Поэзия». Николас Гильен.
17.40—Уругларга фильм. «Хоочун мастерниң чагыы». Хөй серилдыг уран-чечен телефильм. 1-ги серия.

КЫЗЫЛДАН

18.45—Телемедээлер.
18.55—«Отчугаш». Дамчыдыыга.
19.25—Документалдыг фильм.
19.45—«Улуг Октябрьның 60 чылынга уткуштур». «Бурятиянның литературазы». Дамчыдыыга.
20.05—Киножурнал.
20.10—Телемедээлер.
20.25—Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.30—«БАМ-ның күш-ажылчыаны». 1-ги дамчыдыыга.
21.00—«М. Мордасова ырлаар».
21.45—«ССРЭ Конституциязының төлевилеин чугаалажыр тур бис». Брестиниң электроламп заводунуң ажылчыннарының чугаазы.
22.00—«Бистиң намдарывыс. 1958 чыл».
23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ

АГААР

Бөгүн республикага бүргет, чамдык черлерге чаашкыныг хүн болур. Барыын чүк угланыышкыныг хаттын дүргеин секундада 7—12 метр чедер. Агаарының температураза 18—27 градус чылыыр.

Кызылга биче чаар. Барыын чүк угланыышкыныг хаттын дүргеин секундада 7—12 метр чедер. Агаарының температураза 25—27 градус чылыыр.

КИНО

ИЮЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Мафияның четкизинде» 9.30, 11.25, 15.15, 17.10, 19.05, 21.30. «Фитилге кылган» 13.20 шакта.

«ПИОНЕР»: «Адыр, сеши шинме!» 10.20, 13.40, «Трепер» 11.50, 15.10, «Дидимненирнге чүс грамм» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Төнмес-батпас херек» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кыстар ашактаныр ужурлуг» (2 серилдыг) 15.00, 17.30, 20.00, «Пазы четпөөнер» 11.00 шакта.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Артык кижи» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда киллдизинин 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал киллдизинин 2-37-13, культура киллдизинин 2-23-54, йдээ ажыл-агый киллдизинин 2-21-47, үлетүр киллдизинин 2-22-64, чагаа киллдизинин 2-41-27, информация база совет тургузуг киллдистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариаттың 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. Чаңыг № 225.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелинин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиин типографиязы (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын № 1).

ТС—01216.